

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra pastorálních oborů a právních věd

Bc. Václav Džofko

**Řeckokatolická farnost sv. Klimenta
v Praze
– rozvoj a identita**

Diplomová práce

Vedoucí práce: Dr. Vojtěch Eliáš

Praha 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci s názvem „Řeckokatolická farnost sv. Klimenta v Praze – rozvoj a identita“ napsal samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů a literatury a že jsem ji nevyužil k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

Souhlasím s tím, aby práce byla zveřejněna pro účely výzkumu a soukromého studia.

V Praze dne 10. dubna 2012

Bc. Václav Džofko

Za pomoc a odborné konzultace při zpracování práce děkuji Dr. Vojtěchu Eliášovi; za pomoc při vyhledávání zdrojů informací otci Mgr. Vasylu Slyvotskému, faráři u sv. Klimenta v Praze, otci Mgr. Radimu Tutrovi, farnímu vikáři tamtéž a Mgr. Tomáši Pešekovi, doktorandu Řeckokatolické teologické fakulty Prešovské univerzity; za pomoc při jazykové, formální a stylistické úpravě kamarádce Mgr. Ivaně Milfaitové; velké díky pak patří mé manželce Martině a mým třem synům za jejich trpělivost se mnou v době, kdy jsem tuto práci vytvářel.

Bibliografická citace

Řeckokatolická farnost sv. Klimenta v Praze – rozvoj a identita: diplomová práce/ Václav Džofko; vedoucí práce: Vojtěch Eliáš. Praha, 2012. 85 s.

Anotace

Diplomová práce „Řeckokatolická farnost sv. Klimenta v Praze – rozvoj a identita“ nejprve představuje historii řeckokatolické církve v její návaznosti na celocírkevní dějiny a na problematiku východních a západních křesťanských tradic až k obnovení jednoty latinské církve s některými východními církvemi v podobě tzv. unií. Následně práce seznamuje s rozvojem a důsledky těchto unií. Tím je zároveň představena vlastní identita a tradice řeckokatolické církve spočívající v tradici východního křesťanství plně sjednoceného s katolickou církví (1. kapitola). Po tomto obecném uvedení do problematiky se práce zabývá okolnostmi vlastního vzniku farnosti, jejím rozvojem a životem v průběhu historie a v kontextu českých církevních dějin ve 20. století, až k dalšímu mezníku pro práci, jímž jsou změny po roce 1989 (2. kapitola). Dále práce představuje uspořádání řeckokatolické církve na území dnešní České republiky a jeho vývoj až do současného stavu (3. kapitola). Závěrečná část práce ukazuje aktuální podobu pastorační činnosti ve farnosti v těsném vztahu s národnostní a kulturní pestrostí farního společenství včetně zhodnocení z hlediska pastoračních záměrů a vyhlídek do budoucnosti.

Klíčová slova

řeckokatolická církev, řeckokatolíci, řeckokatolická farnost sv. Klimenta, plná jednota, východní křesťanství, východní obřad

Abstract

The master's thesis „The Greek Catholic Parish of St. Clement in Prague – Development and Identity“ presents the history of Greek Catholic Church in relationship to the history of the church as a whole and to the matters of Eastern and Western Christian traditions up to the reunification of the Latin Church with several Eastern Churches in the form of so-called Unions. The thesis also familiarizes readers with the development and impact of these unions. This also describes the identity and traditions of the Greek Catholic Church, consisting in the tradition of Eastern Christianity fully united in communion with the Catholic Church (chapter 1). Following the general introduction into the matter, the thesis focuses on the circumstances of the parish origin, its development and life in the course of history and in context of the Czech church history in the 20th century. The next milestone described in the thesis is the year 1989 and subsequent changes (chapter 2). Furthermore, the thesis presents the organization of the Greek Catholic Church in the region of contemporary Czech Republic and its development up to the present state (chapter 3). The final part of the thesis shows the contemporary practice of pastoral work in close interconnection with the national and cultural diversity of the parish community, including the evaluation of pastoral plans and future prospects.

Keywords

Greek Catholic Church, Greek Catholics, Greek Catholic Parish of St. Clement, full unity, Eastern Christianity, Eastern rite

Počet znaků (včetně mezer): 142 446

Obsah

ÚVOD	7
1 ŘECKOKATOLICKÁ CÍRKEV A ÚZEMÍ BÝVALÉ ČSR.....	9
1.1 Řeckokatolická církev a východní křesťanství	9
1.1.1 Vývoj církve v prvních staletích	10
1.1.2 Významné východní patriarcháty a východní obřad.....	11
1.1.3 Počátky rozporů mezi Východem a Západem	13
1.1.4 Roztržky mezi Východem a Západem do roku 1054.....	14
1.1.5 Některá specifika východní křesťanské tradice.....	16
1.2 Pokusy o nalezení opětovné jednoty	19
1.2.1 Lokální pokusy o nastolení jednoty.....	20
1.2.2 Brestská unie	20
1.2.3 Užhorodská unie	21
1.2.4 Mukačevská eparchie	23
1.2.5 Prešovská eparchie.....	24
1.2.6 Biskupové prešovské eparchie	25
1.2.7 Prešovská eparchie po 1. světové válce	26
2 VZNIK FARNOSTÍ V ČECHÁCH A NA MORAVĚ	31
2.1 Řeckokatolická farnost v Praze	31
2.1.1 Doba vzniku farnosti	33
2.1.2 Farnost v době 1. republiky	34
2.1.3 Válečné období.....	35
2.1.4 Krátká svoboda 1945-1948.....	36
2.2 Církevní politika státu po únoru 1948.....	37
2.2.1 Pravoslavizace řeckokatolíků	38
2.2.2 Období ilegality	41
2.2.3 Rozhovor s biskupem Jánem Eugenem Kočišem.....	45
2.3 Rok 1968 a obnova farnosti	50
2.4 Farnost v době tzv. normalizace.....	51
3 USPOŘÁDÁNÍ ŘECKOKATOLICKÉ CÍRKVE V ČR	55
3.1 Změny a vývoj po roce 1989, respektive 1993	55
3.2 Vznik nových farností.....	56
3.3 Apoštolský exarchát	56
4 PASTORAČNÍ ČINNOST FARNOSTI	59
4.1 Katedrální chrám – kostel sv. Klimenta	59
4.2 Chránový sbor sv. Vladimíra.....	63
4.3 Skladba farníků a cílové skupiny	64
4.4 Současná podoba pastorační a vzdělávání ve farnosti.....	66
4.5 Záměry a vyhlídky do budoucnosti	70
ZÁVĚR.....	72
Použitá literatura	78
Přílohy.....	I

ÚVOD

Motivací pro volbu tématu této práce byl kromě mé příslušnosti do řeckokatolické farnosti u sv. Klimenta v Praze, jejímž farníkem jsem se díky změně bydliště před několika lety stal, zájem blíže se seznámit s historií této farnosti a v souvislosti s tím i s dějinami a průběhem zakotvení řeckokatolické církve na českém území. Dalším neméně důležitým motivem pak byla výzva, před níž jsem byl postaven, a sice nutnost v souvislosti s touto prací vyhledávat a nastudovat k nastíněné problematice nové informace, které jsem do té doby neznal.

Tématem práce je rozvoj a identita řeckokatolické farnosti u kostela sv. Klimenta v Praze. Na základě dostupných materiálů budou definovány okolnosti jejího vzniku. Následovat bude rekonstrukce kvantitativního růstu farnosti a jejího života v minulosti spolu se zapracováním do celkového obrazu řeckokatolické církve na českém území. Po vyhodnocení dostupných podkladů a z nich získaných informací bude představena současná situace farnosti a též možné cesty jejího dalšího rozvoje.

K dosažení definovaného cíle práce je zvolena historicko-analytická metoda, kdy zanalyzujeme dostupné písemné materiály, některé – jmenovitě matriky – v rukopise. Z časopisů, periodik, publikací a v jednom případě i z rozhovoru s pamětníkem budou kriticky vyhodnoceny zachycené vzpomínky, s jejichž pomocí se zrekonstruuje obraz života farnosti ve sledovaných obdobích existence. Tento obraz by nebyl úplný, kdyby v práci chyběl širší kontext, z něhož bude získán alespoň základní přehled o identitě tradice, kterou farnost od doby svého vzniku reprezentuje.

Právě z tohoto naposledy uvedeného motivu jsou první kapitoly práce pojaty v obecnějším rozsahu a uvedou historii řeckokatolické církve v její návaznosti na celocírkevní dějiny a na problematiku východních a západních křesťanských tradic až k obnovení jednoty

latinské církve s některými východními církvemi v podobě tzv. unií. Rozvoji a důsledkům těchto unií je pak věnován závěr první části práce.

Po tomto obecném uvedení do problematiky již budou následovat kapitoly věnované vlastnímu vzniku, rozvoji a životu farnosti u sv. Klimenta v průběhu téměř osmdesátileté historie, kdy dalším mezníkem pro práci budou změny po roce 1989. V souvislosti s těmito změnami bude v práci následovat představení uspořádání řeckokatolické církve na území dnešní České republiky a jeho vývoj až do současné podoby.

Závěrečná čtvrtá kapitola tvoří vrchol této práce: ukazuje současnou podobu pastorační činnosti ve farnosti včetně zhodnocení z hlediska záměrů a vyhlídek do budoucnosti.

1 ŘECKOKATOLICKÁ CÍRKEV A ÚZEMÍ BÝVALÉ ČSR

Ještě předtím, než se budeme moci blíže seznámit se vznikem a vývojem farnosti, které je tato práce věnována, je třeba ujasnit si následující tři témata: Jednak nám půjde o nastínění cesty, jakou se tradice reprezentovaná řeckokatolickou církví dostala na území bývalého Československa, a dále jak v rámci tohoto území posléze pronikla i do oblastí pro ni ne zcela tradičních. K tomu je však jako základní krok nutné připomenout si také něco málo z dějin celé církve, v nichž má tato tradice reprezentující východní křesťanství sjednocené s Římem své nesporné místo.

1.1 Řeckokatolická církev a východní křesťanství

Není nic neobvyklého, že v našich končinách zní pojem řeckokatolická církev poměrně cize a povědomí o ní je minimální jak v sekulárním, tak často i v křesťanském, a dokonce i (římsko)katolickém prostředí. Pro bližší seznámení s ní proto považuji za vhodné zdůraznit, že její původ a historii nelze oddělovat od původu a historie církve jako takové. Té církve, o které vyznáváme slovy kréda, že je „jednou, svatou, všeobecnou, apoštolskou církví“.

Proč a jak tedy došlo k tomu, že dnes rozlišujeme mezi různými církvemi a v souvislosti s tím i mezi církvemi, které nazýváme Církev římsko- nebo řeckokatolická?

Církev, která v sobě v souladu s tajemstvím Kristova vtělení tajemně spojuje božské a lidské,¹ se z hlediska lidského prvku v průběhu historie vyvíjela a vyvíjí. To se samozřejmě projevuje například na způsobech, „jak přijímá, chápe a prožívá víru v Pána Ježíše“.² Tyto způsoby jsou pak viditelné na vnějších projevech jejího života, jako jsou například její organizační struktura, formy obřadů a další zvyklosti. To vše v průběhu historie bylo a dosud stále je

¹ Srov. DRUHÝ Vatikánský koncil: Věroučná konstituce o církvi *Lumen gentium*, in: Dokumenty II. vatikánského koncilu, Praha: Zvon, 1995, 8.

² JAN PAVEL II.: Apoštolský list *Oriente lumen*, (ze dne 2. května 1995), 5, <http://www.grkat.nfo.sk/Texty/orientalelumen.pdf>, (15.4.2011).

ovlivňováno i prostředím, v němž církve působí, včetně jeho společenských a kulturních podmínek. Právě proto můžeme dnes z hlediska historického vývoje rozlišovat církve východní a západní a obdobným způsobem rozlišujeme i jejich obřady. S ohledem na vše zde uvedené je však vhodné připomenout si, jak se církve vyvíjela v prvních staletích své existence.

1.1.1 Vývoj církve v prvních staletích

Církve se v prvních staletích po organizační stránce rozvíjela přibližně tak, že jednotlivé církevní obce založené apoštoly vytvořily její jádro. Velmi brzy došlo k tomu, že se několik takových obcí spojilo v organizovaný celek. Často se pak stávalo, že se politické hlavní město v dané oblasti zároveň stalo i tzv. církevní metropolí³ pro ostatní biskupská města této oblasti. Obvykle bylo takové město zároveň východiskem pro misie, z čehož posléze plynul dceřiný vztah ostatních biskupských měst v oblasti k takové metropoli. Biskupové těchto měst, metropolité, pak vykonávali nad svojí provincií dozorcí práva, např. při biskupských volbách a po disciplinární stránce. Dále měli právo potvrzovat a světit zvolené biskupy, svolávat a řídit provinciální synody a rozhodovat o odvoláních vůči rozhodnutím biskupských soudů. V tomto smyslu vykonával svá práva v Itálii Řím, v severní Africe Kartágo, v Egyptě Alexandrie, v Sýrii Antiochie apod.⁴

Výše zmíněné ovlivňování organizační struktury církve prostředím, v němž působí, lze pak například vidět také v tom, jak se zpětně na církve promítla Diokleciánova reforma uspořádání římské říše. Ten rozdělil římskou říši na 100 provincií, které byly seskupeny do 12 tzv. diecézí.⁵ Dále pak vedle sebe Dioklecián ustanovil Maximiana druhým augustem a nadto ještě další dva césary Galeria

³ Metropole - z řeckého metropolis, tj. mateřské město.

⁴ Srov. FRANZEN August: Malé církevní dějiny, první vydání, Praha: Zvon, 1992, 82.

⁵ Diecéze - z řeckého dioikésis, tj. správní oblast.

a Konstantia Chlora. Jednota říše byla zachována tím, že si Dioklecián pro sebe nárokoval nejvyšší autoritu. Ta byla v celé říši uznávána, což dosvědčuje i fakt, že přes samostatnou vládu regentů v jejich svěřených oblastech Dioklecián spolupodepisoval říšské zákony a podílel se na ražbě mincí.⁶ A právě v této době vznikly v církvi velkometropolitní oblasti, jejichž existenci nám pak zpětně dosvědčuje Nicejský koncil potvrzující „starou zvyklost“, že Alexandrie, Antiochie a „jiné eparchie“ mají v oblastech své působnosti vykonávat tatáž nejvyšší práva jako Řím, přičemž čestná přednost byla vyhrazena Jeruzalému. Tak bylo potvrzeno tzv. patriarchální zřízení jako právo dané koncilem. Z formulace koncilu pak lze vyvodit že patriarchální nároky Říma byly starší a na ostatní vzniklé patriarcháty byly analogicky přeneseny.⁷

1.1.2 Významné východní patriarcháty a východní obřad

Výše zmíněné patriarcháty Antiochie a Alexandrie mají spolu s Jeruzalémem základní význam pro formování toho, co jsme dnes zvyklí nazývat východním obřadem. První dvě zmíněná centra církevního života byla jednak hlavními městy ve Východořímské říši, jednak, a to především, odvozovala svůj původ od apoštola Petra. Ten Antiochii řídil před svým odchodem do Říma. Alexandrie pak svůj původ od něho odvozovala prostřednictvím svého zakladatele sv. Marka, apoštolova učedníka.⁸

Na základě prestiže těchto center měly jejich liturgie a obyčeje zásadní vliv na ostatní místní církve spadající do oblasti jejich vlivu. Jak již bylo naznačeno v předchozí kapitole, byly místní církve v dceřiném vztahu k těm centrům, jejichž prostřednictvím přijaly evangelium. Misionáři vysvěcení a vyslaní biskupy z těchto center pak

⁶ Srov. FRANZEN: op. cit., 82.

⁷ Srov. tamtéž 82-83.

⁸ Srov. TAFT Róbert F[...]: Katolicismus východního obřadu. Jeho dědictví a poslání, Univerzita Scranton, Středisko východokřesťanských studií, <http://www.acizek.nfo.sk/teolog/teolclanky/taft/03.htm>, (7.7.2011).

dohlíželi na své vysvěcené místní pokračovatele jako jejich představení a vedli je v duchu tradice a obyčejů své mateřské církve.

Třetí zmíněné centrum Jeruzalém se pak díky svému postavení svatého města stal významným centrem poutnictví a klášterního života. Jeho liturgické obyčeje proto zanechaly větší či menší stopy v obyčejích všech současných obřadů, přestože jeruzalémský obřad jako odlišná tradice již neexistuje. Vývoj východního obřadu byl následně ovlivněn vznikem nového významného centra církevního života na východě římské říše.

Roku 330 přeložil císař Konstantin své sídlo ze Starého do Nového Říma, dřívější Byzance, nazývané od té doby nově Konstantinopolí, a tím nastala v této oblasti nová situace. Přenesením sídla se politické těžiště přesunulo na východ a s růstem politického významu Konstantinopole rostl i význam tohoto centra v rámci celé církve. Vliv konstantinopolského biskupa proto značně stoupl.⁹ Nejprve se jeho vzestup projevil v poměru k východním patriarchátům, když bylo konstantinopolskému biskupskému stolci přiznáno v čestném pořadí místo před Alexandrií a Antiochií hned po Starém Římu. Toto pořadí bylo zakotveno v ujednání 2. všeobecného koncilu konaného v Konstantinopoli roku 381.¹⁰

Konstantinopol se svojí nově nabytou prestiží vedoucí patriarchátní církve na východě přirozeně rozvíjela a obohacovala své tradice – tradice staré Byzance. Ty byly ovlivněny zejména obyčeji Antiochie a Jeruzaléma. To vedlo k rozhodující úloze těchto tradic v konečném utváření obřadu, který je dle původního názvu místa vzniku nazýván byzantským obřadem. Tento obřad se stal obřadem většiny křesťanského Východu, pronikl též do slovanských oblastí¹¹

⁹ Pro dokreslení proměny postavení konstantinopolského biskupa je zajímavé, že před přenesením císařského sídla byl biskup tehdejší Byzance „pouze“ světícím biskupem arcibiskupa heraklejského v Trácii pod jurisdikcí antiochijského patriarchátu. Srov. tamtéž.

¹⁰ Srov. FRANZEN: op. cit., 83.

¹¹ Při proniknutí východního obřadu mezi slovanské národy sehrála neopomenutelnou úlohu misie svatých Cyrila a Metoděje. Všechny východní

a v současnosti je rozšířen po celém světě. Právě do rodiny církví spjatých s tímto obřadem patří i dnešní řeckokatolická církev.

1.1.3 Počátky rozporů mezi Východem a Západem

V době, kdy byla Konstantinopoli přiznána čestná přednost před Antiochií a Alexandrií, byla přednost Říma před ostatními patriarcháty stále ještě uznávána.¹²

Neblahý vývoj ve vztazích mezi východní a západní částí církve však již nastal při dogmatických sporech v 1. polovině 4. století. Při nich docházelo opakovaně k vzájemnému napětí. První významný projev vzájemného napětí nalezneme v době ariánských¹³ sporů, kdy se Řím důsledně držel vyznání formulovaného Nicejským koncilem. Roku 339 hledal v Římě u papeže Julia I. ochranu alexandrijský patriarcha Athanasios,¹⁴ zatímco jeho biskupský stolec byl obsazen ariánem. V listu adresovaném východním biskupům roku 341 se papež Julius I. Athanasia zastal. List však u adresátů vzbudil prudký odpor, a proto byla v letech 342-343 konána synoda v Sardice. Na této synodě se poprvé ukázala trhlina mezi západní a východní částí dosud jednotné církve. Východní biskupové se zdráhali Athanasiova práva uznat a na protest opustili synodu. Západní biskupové pak na synodě slavnostně přiznali římskému biskupovi nejvyšší rozhodné soudcovské právo pro Západ, Athanasia v jeho právech restituovali a ariánské východní předáky exkomunikovali. Východní biskupové však nároky Západu odmítli a exkomunikovali západní účastníky synody. Tím proti sobě poprvé stanula nepřátelsky východní a západní církev. Roku 381

církve (sjednocené i nesjednocené) působící v zemích se slovanským obyvatelstvem odvozují své kořeny, pokud ne zcela, tak vždy alespoň zčásti, právě od této misie.

¹² Srov. FRANZEN: op. cit., 83.

¹³ Dle učení alexandrijského kněze Aria (cca 260 – 336), které popíralo božství Ježíše Krista, více např. POSPÍŠIL Ctirad Václav: Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel, druhé doplněné vydání, Praha: Krystal OP, 2002, 124-127.

¹⁴ Athanasios (*cca 295 – +373), od roku 328 alexandrijský patriarcha. V boji proti arianismu, který ve 4. století často i za podpory státní moci ohrožoval pravověrnost církve, byl k exilu donucen celkem pětkrát, viz např. FRANZEN: op. cit., 62.

byla sice roztržka odstraněna, avšak zůstalo po ní viditelné napětí. To v následujících staletích vyvolávalo opětovné roztržky mezi Východem a Západem, až došlo k zatím nepřekonanému rozkolu z roku 1054.¹⁵

1.1.4 Roztržky mezi Východem a Západem do roku 1054

Historicky významné roztržky – schizmata, které předcházely rozkolu v roce 1054, jsou především tzv. akaciánské schizma trvající celkem 35 let (484-519) a schizma za konstantinopolského patriarchy Fotia v letech 867-870.

Příčinou akaciánského schizmatu byl kompromisní postoj konstantinopolského patriarchy Akacia k monofyzitismu.¹⁶ Monofyzitismus byl sice odsouzen na Chalcedonském koncilu (451), avšak tendence směřující k němu byly na Východě stále přítomné a od roku 475 i tolerované ze strany státní moci. Ve snaze o nalezení jednoty s monofyzity vypracoval konstantinopolský patriarcha Akacius na popud císaře Zenóna kompromisní formulaci, nazvanou později tzv. henotikonem (482). Formulace však nebyla v souladu s učením církve, a proto byl Akacius papežem Felixem II. roku 484 exkomunikován a církevní společenství s Východem tak bylo přerušeno celkem na 35 let. Schizma bylo ukončeno až po změně na císařském trůnu, a to v druhém roce vlády císaře Justina I. roku 519.¹⁷

Schizma za konstantinopolského patriarchy Fotia v druhé polovině 9. století naproti tomu souviselo s mocenskými vlivy na obsazení tohoto patriarchátního stolce. Fotiův předchůdce patriarcha Ignatios byl ze strany státní moci roku 858 neoprávněně donucen k odchodu a na jeho místo byl císařem povýšen již zmíněný Fotios. Ten nejprve usiloval o potvrzení svého postavení i ze strany papeže Mikuláše I. Papež však, žel na základě ne zcela přesných informací, odmítl Fotia uznat a navíc jej roku 863 exkomunikoval. V reakci na to

¹⁵ Srov. tamtéž 83.

¹⁶ Učení, dle kterého je Kristus „ve výsledku“ pouze jedné přirozenosti, a to božské, neboť Kristova lidská přirozenost se „rozplývá v božské jako kapka v oceánu“. Srov. např. POSPÍŠIL: op. cit., 137-140.

¹⁷ Srov. FRANZEN: op. cit., 67; též POSPÍŠIL: op. cit., 149-150.

patriarcha Fotios na východní synodě v Konstantinopoli za účasti představitelů patriarchátů Alexandrijského, Antiochijského a Jeruzalémského a za přítomnosti císaře exkomunikoval roku 867 papeže.¹⁸

Schizma nemělo sice dlouhého trvání a bylo odstraněno na 8. ekumenickém koncilu v Konstantinopoli roku 870, ukazuje nám však, že praxe odvetné exkomunikace vůči papeži nebyla na Východě již ničím neobvyklým. Celkově nám tento vývoj naznačuje zcela jiný náhled východních patriarchátů na svůj poměr vůči Římu, oproti vlastnímu náhledu Říma odvozovanému od nástupnictví apoštola Petra na římském biskupském stolci.

Neblahý vývoj ve vztazích mezi západní a východní církví se pak plně projevil při rozkolu roku 1054. Východní a západní myšlení se i v rámci nerozdělené církve vyvíjelo rozdílnými směry. Zátěží pro dosavadní jednotu se však vzniklé rozdíly staly tím, že jak východní, tak i západní strana považovaly své pojetí za jediné správné. Tak můžeme při seznamování se s příčinami vyhlášení vzájemné exkomunikace najít ze strany Východu kritiku vůči západní církvi za užívání nekvašeného chleba při liturgii, za stále důraznější prosazování celibátu kněží, za omezování zpěvu Aleluja v postní době a za dodatek Filoque v latinské verzi nicejsko-konstantinopolského vyznání víry. Tento poslední bod byl zároveň obviněním z heretického pojetí západní nauky o Duchu svatém. Ze strany západní církve pak nacházíme kritiku manželství východních kněží, necitlivé zdůrazňování jurisdikčního primátu římského biskupa nad celou církví, označování západních liturgických obyčejů za jediné správné a rovněž obvinění z heretického pojetí východní nauky o vycházení Ducha svatého. V této atmosféře vyslal papež Lev IX., horlivý reformátor církve a obhájce papežského primátu, do Konstantinopole své legáty k jednání s patriarchou Michaelem Kerulariem. Ten již před příchodem legátů

¹⁸ Srov. FRÖHLICH Roland: Dva tisíce let dějin církve, Praha: Vyšehrad, 1999, 91 a 248-249.

mimo jiné vyostřoval situaci tím, že důsledně uzavíral západní kostely a kláštery z důvodu výše uvedených výtek vůči západní církvi. Patriarcha bohužel veškerá jednání mařil a zdráhal se legáty vůbec přijmout, až nakonec došlo roku 1054 k vyhlášení vzájemné exkomunikace, a tím nastal dosud trvajícím rozkol. Nešťastné na celé věci je především to, že papežští legáti byli do Konstantinopole původně vysláni s úkoly vést jednání o spojení proti Normanům a vyvrátit výše uvedená obvinění vůči západní církvi. Dále je zajímavé, že dodnes není zcela jisté, zda byl papežský legát kardinál Humbert da Silva Candida k exkomunikaci konstantinopolského patriarchy vůbec zmocněn. V den, kdy na hlavní oltář chrámu Hagia Sofia položil exkomunikační bulu (16. 7. 1054), byl papežský stolec vakantní. Papež Lev IX. zemřel 19. dubna 1054 a jeho nástupce Viktor II. byl zvolen až 13. dubna 1055. Na věc pak lze nahlížet i tak, že konstantinopolský patriarcha v odvetné exkomunikaci (24. 7. 1054) vyobcoval pouze zainteresované papežské legáty a nikoli římského papeže nebo římskou (západní) církev.¹⁹

Přestože je tedy možné konstatovat, že v řadě věcí, které byly příčinou rozkolu, šlo zejména o nedorozumění, lidská selhání a disciplinární otázky, rozkol se nepodařilo dosud odstranit i přes četné pokusy v minulosti a postupné zlepšování vztahů v průběhu 20. století.²⁰

1.1.5 Některá specifika východní křesťanské tradice

Tak dlouhodobý rozkol, přestože jeho dobové a oficiálně deklarované důvody lze považovat spíše za nedorozumění a lidské selhání, má své kořeny v již výše naznačeném rozdílném vývoji církve

¹⁹ Srov. FRANZEN: op. cit., 138-139; též FRÖHLICH: op. cit., 90-92.

²⁰ Výrazným světlým okamžikem ve smutné historii rozkolu mezi východní a západní církví je vzájemné odvolání exkomunikace z roku 1054 papežem Pavlem VI. v Římě a patriarchou Athenagorem I. v Konstantinopoli 7. prosince 1965. Bez významu není ani katolicko-pravoslavný dialog probíhající s přestávkami od téhož roku. Srov. Ekumenické konsensy II. Katolicko-pravoslavný dialog. Texty z let 1965-1995, první vydání, Velehrad: Refugium, 2002, 15-17.

na východě a na západě. Z něj vplynuly „odlišné formy vyjádření liturgie, spirituality, teologie a práva.“²¹

Při pohledu na vnější projevy života dnešních východních církví si i méně zasvěcený člověk všimne rozdílů vůči praxi římskokatolické církve. Mezi poměrně známé rozdíly patří zásada podávání eucharistie vždy pod obojí způsobou v rámci slavení eucharistické oběti, dále manželství duchovních dovolené i u kandidátů kněžského svěcení²² a zásada používat při bohoslužbách národní jazyky. Ta však po liturgických reformách 2. vatikánského koncilu, jimiž bylo i v římskokatolické církvi kromě latiny povoleno používat při bohoslužbách národní jazyky, není již tolik zřetelná jako v minulosti. Méně známými rozdíly jsou pak užívání kvašeného chleba pro eucharistickou oběť a v případě nesjednocených východních církví věroučné rozdíly týkající se nauky o vycházení Ducha svatého, transsubstanciacce, očistce, ekleziologie a můžeme říci i učení o Panně Marii. Hlubší pojednání o všech uvedených rozdílech není vzhledem k zaměření a rozsahu práce možné.²³ V souladu s otázkou vyslovenou na počátku této kapitoly se zaměřím pouze na některé aspekty východních církví.

V rámci Východořímské říše existoval větší počet center křesťanského života postavených na základě apoštolského působení sv. Petra a též za jejími hranicemi existovaly silné národní církve

²¹ KASPER Walter: Promluva o katolicko-pravoslavném dialogu <http://pantocrator.ic.cz/index.php?text=9-promluva-waltera-kaspera-o-katolicko-pravoslavnem-dialogu>, (8.7.2011).

²² V latinské církvi je dnes již obvyklá praxe udělování jáhenského svěcení též ženatým mužům, stávají se pak tzv. trvalými jáhny. Ve východních církvích je možné a zcela běžné ženatému muži udělit též svěcení kněžské. Jsou přitom však důsledně dodržovány některé zásady. Musí se jednat o první manželství jak v případě kandidáta kněžství, tak také v případě jeho manželky. Po přijetí svátosti kněžství již není dovoleno ženatému knězi vstoupit do dalšího manželství, např. v případě jeho ovdovění.

²³ Zájemcům o bližší seznámení s touto problematikou je možné doporučit např. WARE Kalistos: Cestou orthodoxy, první vydání, Praha: Sít, 1996; LOSSKY Vladimír, Vycházení Ducha Svatého v pravoslavném učení o Trojici, in: Orthodox revue 3 (1999), 57-75; BUGEL Walerian (ed.): Ekumenické konsensy I. Katolicko-pravoslavné konsensy na celosvětové úrovni, první vydání, Velehrad: Refugium, 2001 a Ekumenické konsensy II. Katolicko-pravoslavný dialog. Texty z let 1965-1995, první vydání, Velehrad: Refugium, 2002.

Persie a Arménie. Na východě se proto vyvinul odlišný model apoštolské organizace. Na tomto území byla zároveň podstatně mnohotvárnější kulturní situace. Narozdíl od situace na západě, kde kritérium centra křesťanství s apoštolským původem odvozeným od sv. Petra splňovala pouze římská církev, nemohl být na východě například zaveden jednotný liturgický jazyk. Neporušeným a mnohotvárným kulturním skupinám s vlastní křesťanskou tradicí stojící na apoštolských základech jej nebylo možné vnutit. Například i v takových centrech helenismu, jakými byly Antiochie a Alexandrie, upřednostňovali Řekové v některých případech při liturgii místní syrský a koptický jazyk.²⁴

Vývoj církve na východě probíhal podle etnických a kulturních potřeb ve vlastním nerománském prostředí. Výsledkem pak byl důraz na místní autonomii, úlohu místního biskupa a kolegiální aspekt církevní hierarchie. To dalo východnímu křesťanství pružnost umožňující přijímat a rozvíjet místní kulturu podstatně jiným způsobem, než tomu bylo na západě.²⁵ V tomto vývoji můžeme vidět i kořeny uspořádání východních církví v mnohem těsnější závislosti na národnostních skupinách a formování východních církví do tzv. národních církví, jak je známe dnes. Tato těsnější identifikace s konkrétním národem na daném území však na druhou stranu přinášela východním církvím též pokušení podléhat césaropapismu, jak se v minulosti častokrát stávalo.

Vidíme tedy, že rozdílné tradice Východu a Západu přinášejí církvi značnou rozmanitost. Ta sice byla v minulosti opakovaně zdrojem napětí a měla svůj význam i pro vznik rozkolu, ale ve skutečnosti znamená tato rozmanitost cestu ke skutečné univerzalitě, k níž je celá církev povolána.²⁶ Již první koncil v Jeruzalémě, jak nám jej popisují Skutky apoštolů,²⁷ nebyl ničím jiným než vyrovnáním se

²⁴ Srov. TAFT: op. cit., 11.

²⁵ Srov. tamtéž.

²⁶ Srov. TAFT: op. cit., 3.

²⁷ Srov. Sk 15, 1-2; 4-26.

s tehdy aktuální výzvou k otevření se vznikající rozmanitosti tradic. Tato rozmanitost však ve skutečnosti pro církve není nebezpečím, ale naopak, je-li „proniknutá duchem jednoty, jenom jasněji dokazuje katolicitu nerozdělené církve.“²⁸ V této rozmanitosti má své místo i řeckokatolická církev, která svým původem, obřadem a obyčejí patří do velké rodiny východních církví byzantského obřadu a jejíž dnešní podoba je výsledkem sjednocovacích pokusů, které se odehrály v 16. a 17. století na východ od naší současné vlasti.

1.2 Pokusy o nalezení opětovné jednoty

Od doposud nepřekonaného rozkolu mezi západním a východním křesťanstvím z roku 1054 došlo k řadě pokusů o nalezení opětovné jednoty. Poměrně známé jsou pokusy o opětovné nastolení jednoty na 2. lyonském koncilu (1274) a na koncilních jednáních ve Ferrare (1438) a Florencii (1439). Poslední dvě uvedená jednání byla pokračováním 17. všeobecného koncilu přeloženého z Basileje. Od března roku 1438 se za ortodoxní stranu zúčastnil jednání císař Jan VIII. Paleolog se 700člennou delegací, v níž byli i konstantinopolský patriarcha Josef a nicejský metropolita Bessarion. Koncilních jednání se zúčastnil i papež Evžen IV. Unie byla vyhlášena dekretem „Laetantur coeli“.²⁹ V něm byla zaznamenána ujednání týkající se sporných bodů mezi východní a západní církví. Byl uznán primát římského papeže a zároveň byla potvrzena práva a privilegia východních patriarchů. Dále v něm byla vyjádřena shoda týkající se „dodatku filioque“, používání kvašeného nebo nekvašeného chleba při eucharistické oběti v závislosti na východním či západním obřadu, transsubstanciaci a očištění.³⁰

Vzhledem k tomu, že unie byla ze strany východní církve přijata zejména na základě politických motivů konstantinopolského císaře, který jejím prostřednictvím chtěl především získat podporu při obraně

²⁸ Viz *Lumen gentium*, 23.

²⁹ Srov. FRANZEN: op. cit., 174; též FRÖHLICH: op. cit., 117.

³⁰ Srov. GOJDIČ Stefan: *Istoria cerkvi*, Prešov: Petra, 1934, 78.

své říše proti tureckému tlaku, neměla tato unie dlouhého trvání. Po pádu Konstantinopole 21. května roku 1453 unie fakticky zanikla a formálně byla ze strany východní církve odvolána roku 1472.³¹

1.2.1 Lokální pokusy o nastolení jednoty

Přes nezdar florentské unie je k ní třeba dodat, že měla vliv i na další generace křesťanů usilujících o opětovné sjednocení. Stala se inspirací pro unie, které sice byly vázány pouze na určitá území, vymezená většinou vyznáním panovníka, ale mají zásadní význam pro přehled o historii řeckokatolické církve na našem území a v sousedních východních regionech. Takové unie byly mezi latinskou církví a představiteli východních církví sjednány v letech 1546 – tzv. Brestská unie - a 1646 – tzv. Užhorodská unie.³²

1.2.2 Brestská unie

Jejím výsledkem bylo sjednocení pravoslavných křesťanů žijících v té době zhruba na rozhraní území dnešního Polska, Běloruska a Ukrajiny s římskokatolickou církví.³³ Roku 1595 došlo k jednání mezi zástupci kyjevské metropole a papežem Klimentem VIII. Na Vánoce roku 1595 ji pak papež Kliment VIII. vyhlásil bulou „Magnus Deus et laudabilis“ a dotčení východní biskupové ji schválili v říjnu roku 1596 na synodu v Brestu Litevském. Vyhlášená unie byla inspirována dohodou uzavřenou mezi západní a východní církví na Florentském koncilu (1439).³⁴ V rámci přijetí unie byla uznána jurisdikční pravomoc papeže nad celou církví, zachována byla východní liturgie v církevněslovanském jazyce a též další tradiční východní odlišnosti (např. udílení svátosti biřmování současně se křtem novorozencům, svěcení ženatých mužů na kněze, odlišný postní

³¹ Srov. FRANZEN: op. cit., 173-174.

³² Srov. VÉVODA Rudolf: Řeckokatolická církev za komunistické diktatury, <http://www.getsemany.cz/node/217>, (8.7.2011).

³³ Srov. VAŠKO Václav: Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po Druhé světové válce II, Praha: Zvon, 1990, 169.

³⁴ Srov. VÉVODA: op. cit.

řád apod.). Správním centrem této unie se stala kyjevská metropole s podřízenými eparchiemi. Věrným propagátorem a zároveň i mučedníkem této unie se stal Josafat Kuncevič, arcibiskup v běloruském Polocku, zabitý najatými vrahy při biskupské vizitaci v běloruském Vitebsku 12. 11. 1623. Pro svoji mučednickou smrt za udržení obnovené jednoty s latinskou církví byl v roce 1867 prohlášen za svatého.³⁵

1.2.3 Užhorodská unie

Myšlenka opětovného sjednocení s latinskou církví rovněž nebyla cizí pravoslavným Rusínům na Podkarpatské Rusi. Tato tendence inspirovaná Brestskou unií se u Rusínů projevovala již v první polovině 17. století. Mezi prvními, kdo tuto myšlenku veřejně šířil, byl mukačevský pravoslavný biskup Vasil Tarasovič (1634–1651). Za své názory byl užhorodským knížetem kalvínského vyznání Jiřím Rákoczym uvězněn a propuštěn byl až na základě důrazné intervence císaře Ferdinanda III. Po propuštění z vězení však biskup Tarasovič na svůj úřad rezignoval a dožil v maďarském městě Nagykálló. Tendence ke sjednocení však i nadále mezi Rusíny přetrvávaly, mimo jiné i mezi představiteli baziliánského kláštera sv. Mikuláše u Mukačeva. Za působení opata tohoto kláštera a pozdějšího mukačevského biskupa Petra Parthéna Petroviče (1646–1670) vyvrcholily snahy o sjednocení vyhlášením Užhorodské unie dne 24. 4. 1646. V rámci přijetí unie byla kromě ponechání východního obřadu vyjednána z dnešního pohledu zajímavá ustanovení týkající se způsobu výběru biskupa a postavení řeckokatolického duchovenstva v tehdejší církevní hierarchii. Dle unijního ujednání byl tedy biskup východního obřadu volen duchovními a volba byla následně potvrzena papežem. Postavení řeckokatolických duchovních

³⁵ Srov. FRANZEN: op. cit., 300.

ve smyslu dobových privilegií pak bylo dáno na roveň postavení duchovních latinského obřadu.³⁶

O další upevnění unie se pak velmi zasloužil mukačevský biskup Jan Josef de Camellis (1689–1706). Svolával eparchiální synody, s jejichž pomocí se dařilo pozvedat jak disciplínu duchovenstva, tak i náboženský a mravní život věřících. Pro bohoslovce východního obřadu zajistil možnosti studia v Trnavě a na jeho podnět potvrdil císař Leopold I. privilegia řeckokatolického duchovenstva (1692).³⁷ Mezi jeho další činnosti patřilo také zakládání škol a všestranné úsilí o povznesení Rusínů.³⁸

Užhorodskou unií se tedy opětovně s katolickou církví sjednotili příslušníci národa, který i dnes obývá především území bývalé Podkarpatské Rusi, dnešní Zakarpatskou Ukrajinu. Jeho příslušníky však v poměrně hojném zastoupení nalezneme i ve východních oblastech dnešního Slovenska a v souvislosti s událostmi po druhé světové válce dokonce i v některých oblastech západních Čech.³⁹ Vzhledem ke společné koexistenci v jednom státním útvaru, v případě Podkarpatské Rusi téměř dvacetileté a v případě Slovenska, vyjma let druhé světové války, téměř sedmdesátileté, má tato unie s jejími důsledky svůj velký význam i pro zakotvení řeckokatolické církve v českých zemích. Proto se této unii a s ní souvisejícímu vývoji církevního uspořádání v dotčené oblasti budeme věnovat v následujících kapitolách podrobněji.

³⁶ Srov. GOJDIČ: op. cit., 86.

³⁷ Mimo jiné na danou dobu velmi důležité vynětí řeckokatolických kněží, jejich manželek a dětí z poddanského stavu, v němž se do té doby narozdíl od latinského kléru nacházeli. Srov. např. ŠTURÁK Peter: Dejiny gréckokatolíckej cirkvi v Československu v rokoch 1945 – 1989, páté vydání, Prešov: Petra, 1999, 18.

³⁸ Srov. GOJDIČ: op. cit., 86.

³⁹ Srov. HANUŠ Milan: Obnova řeckokatolických farních společenství v Čechách a na Moravě, in: Řeckokatolický kalendář (2005) 39-40.

1.2.4 Mukačevská eparchie

Mukačevští biskupové měli ve vztahu k egerským⁴⁰ arcibiskupům velmi problematické postavení. Ti, s ohledem na skutečnost, že se mukačevská eparchie sjednotila s katolickou církví za jejich podpory, neuznávali mukačevské biskupy za biskupy samostatné diecéze, nýbrž pouze za své vikáře pro věřící východního obřadu.⁴¹ O problematickém postavení tehdejších východních katolíků svědčí i nutnost dožadovat se opětovného potvrzení již dříve přiznaných privilegií, jak je uvedeno výše.

Spory mezi egerskými a mukačevskými biskupy dosáhly vrcholu ve druhé polovině 18. století, kdy egerský arcibiskup Karel Esterházy zakázal mukačevskému biskupovi Manueli Olšovskému konat pontifikální úkony a zároveň nařídil, aby sjednocení věřící odváděli všechny dávky latinskému duchovenstvu.⁴² Tento neblahý stav přivedl roku 1766 císařovnu Marii Terezii k tomu, aby na podnět Jana Bradáče, pozdějšího generálního vikáře mukačevské eparchie, sepsala žádost o kanonizaci mukačevské eparchie adresovanou papeži Klementu XIII. Této žádosti vyhověl jeho nástupce Klement XIV. a roku 1771 ustanovil bulou „*Eximia Regalium Principum*“ v Mukačevu samostatnou eparchii (diecézi). Mukačevský biskup neměl již být nadále podřízen egerskému arcibiskupovi, a proto byla eparchie nově podřízena arcibiskupovi ostřihomskému. Prvním biskupem samostatné mukačevské eparchie se stal biskup Jan Bradáč. Roku 1775 bylo její sídlo přeneseno za pontifikátu biskupa Andreje Bačinského (1732–1809) do Užhorodu, kde byl roku 1778 založen i bohoslovecký seminář.⁴³

⁴⁰ Arcidiecéze se sídlem ve městě Eger na severovýchodě Maďarska.

⁴¹ Srov. GOJDIČ: op. cit., 86.

⁴² Srov. VÉVODA: op. cit., <http://www.getsemany.cz/node/217>, (8.7.2011).

⁴³ Srov. ŠTURÁK: op. cit., 21-22.

1.2.5 Prešovská eparchie

Roku 1787 byly z nařízení Josefa II. k mukačevské eparchii přiřčleněny řeckokatolické farnosti na Spiši, jež byly od roku 1651 spravovány Spišskou kapitulou. Tím se mukačevská eparchie stala velmi rozlehlou a její duchovní správa byla značně obtížná. Rozhodnutím maďarské královské kanceláře ze dne 27. července 1787 byla eparchie rozdělena na tři vikariáty:

- Marmarošský – východní část eparchie,
- Satmarský – Zátisí,
- Košický – západní část eparchie.

Potřeba zřídít na území takto rozsáhlé eparchie eparchii novou byla od té doby stále více zjevná.⁴⁴ Zanedlouho (29. 9. 1818) byla proto z mukačevské eparchie vyčleněna a ustanovena samostatná prešovská eparchie. V době vzniku bylo na jejím území 193 farností o počtu cca 150 000 věřících. Prešov se tímto stal biskupským městem a katedrálou se stal chrám sv. Jana Křtitele.⁴⁵ Prvním biskupem samostatné prešovské eparchie se stal Grigorij Tarkovič (1816-1841).⁴⁶ Obdobně jako v mukačevské eparchii stal se i nově ustanovený prešovský biskup podřízeným arcibiskupu v Ostřihomi jako svému metropolitovi.⁴⁷

Od svého vzniku muselo toto biskupství zápasit s různými těžkostmi, ať již ekonomickými při řešení vlastního materiálního zabezpečení, nebo organizačními při budování eparchiálních institucí, včetně semináře a bohoslovecké fakulty.

Těžkosti materiálního rázu se například týkaly zásadního rozdílu mezi odhadovanými a skutečnými výnosy z majetku, jímž bylo biskupství při svém vzniku zabezpečeno, které činily pouhou třetinu

⁴⁴ Nedlouho před ustanovením samostatné prešovské eparchie (roku 1816) měla mukačevská eparchie celkem 14 arciděkanátů, 61 děkanátů a 729 farností. To vše o celkovém počtu více než 560 000 věřících. Srov. ŠTURÁK: op. cit., 23-24.

⁴⁵ Srov. tamtéž, 27.

⁴⁶ Srov. HOPKO Vasil: Greko-katoličeskaja Cerkov 1646-1946, Prešov: Petra, 1946, 43.

⁴⁷ Srov. ŠTURÁK: op. cit., 28.

původně odhadnutých výnosů a na pokrytí řádného chodu biskupství nestačily ani zdaleka. Z těchto důvodů biskup Tarkovič dokonce žádal královskou komoru o výměnu přiděleného majetku Červeného Kláštera za majetek ve Vyšné Myšli a Brestově. Návrh byl však zamítnut a biskupství byly ještě přiděleny pouze výnosy dvou menších majetků ve Vranově a Krajném. Přes veškeré nesnáze umocněné i tím, že biskup Tarkovič byl spíše člověk toužící po prohlubování svých teologických vědomostí nežli obratný ekonom, bylo jeho zásluhou založeno navíc i několik nadací: 1. na výchovu seminaristů; 2. pro nemocné kněze; 3. pro vdovy a sirotky; 4. na pomoc kněžím. Spolu s 12 000 knihami od biskupova přítele z dob pobytu v Budapešti Jána Kováče, jež byly darovány pro potřeby biskupské knihovny,⁴⁸ se tak biskupu Tarkovičovi během jeho pontifikátu podařilo dát nově vzniklému biskupství odpovídající základ potřebný pro jeho další existenci.

1.2.6 Biskupové prešovské eparchie

Další vývoj lze charakterizovat tak, že po překonání obtíží s materiálním zabezpečením eparchie a po vybudování základních institucí, o něž se zasloužil biskup Tarkovič, se téměř každý biskup přičinil o další rozvoj biskupství. Tak biskup Jozef Gaganec (1843-1875) jednak upravil biskupskou rezidenci, jednak přizpůsobil katedrálu, původně římskokatolický minoritský chrám, požadavkům východního obřadu a zabezpečil příjmy pro duchovní. Zasloužil se též o postavení celkem 24 zděných farních kostelů. Pro potřeby vzdělávání chudých nadaných chlapců založil v Prešově internát pod jménem Spolek sv. Jana Křtitele. Mimoto velmi usiloval o kulturní a národnostní povznesení Rusínů.

Pontifikáty biskupů Dr. Mikuláše Tótha (1876-1882) a Dr. Jána Vályie (1883-1911) pak eparchii přinesly vybudování a postupné rozšíření semináře v Prešově, dále vybudování učitelského ústavu,

⁴⁸ Srov. tamtéž.

rozšíření výše zmíněného internátu a též vybudování sirotčince pro osiřelé děti duchovních.⁴⁹

Ne zcela pozitivní stopu ve vývoji eparchie zanechal biskup Dr. Štefan Novák (1914-1920). Jeho pontifikát spadá převážně do doby 1. světové války a je poznamenán především snahou o vyhlašování válečných půjček na zabezpečení chodu eparchie a maďarizací jak v oblasti školství (zavedení latinky místo cyrilice), tak v oblasti církevních obřadů. Na jeho obhajobu je snad možné uvést, že pravděpodobně plně podlehl kurzu, který byl v Uhersku (a tím i na Slovensku) nastolen po Rakousko-uherském vyrovnání z roku 1867. Právě po tomto datu lze chod eparchie bohužel charakterizovat též jako období prohlubujícího se podléhání maďarizačním tlakům a v církevní oblasti latinizačním tendencím.

Po zhroucení monarchie na podzim roku 1918 odchází biskup Novák vzhledem ke svým postojům do Maďarska a roku 1920 je Svatou stolicí zbaven vedení eparchie. Umírá 16.9.1932 v Budapešti.⁵⁰

1.2.7 Prešovská eparchie po 1. světové válce

Po rozpadu monarchie a na základě s tím spojených společenských změn nastává nové období i pro řeckokatolickou církev. Její pastorační činnost zaměřená doposud především na péči o chudé vesnické obyvatelstvo nejzaostalejších východních oblastí monarchie se s novými poměry též dočkává změn. S těmito změnami je především spjata osoba prešovského biskupa Pavla Petra Gojdiče (1927-1960),⁵¹ který se jako biskup ujal vedení eparchie po období jejího administrování v letech 1918-1927. Než se však zaměříme na období jeho pontifikátu, v němž prešovské biskupství zažívá všestranný rozvoj, seznámíme se nejprve s dobou následující bezprostředně po 1. světové válce.

⁴⁹ Srov. HOPKO: op. cit., 43.

⁵⁰ Srov. ŠTURÁK: op. cit., 30, 33.

⁵¹ Vzhledem k likvidaci řeckokatolické církve v roce 1950 je záměrně uveden rok úmrtí tohoto vzácného biskupa a nikoli násilný konec jeho pontifikátu.

V těchto letech byla eparchie spravována nejprve generálním vikářem, kanovníkem Dr. Mikulášem Russnákem. Správy eparchie se kanovník Russnák ujal z pozice generálního vikáře po odchodu biskupa Nováka. Ten ještě před koncem 1. světové války bez souhlasu Apoštolského stolce opustil Prešov a usadil se nejprve v Miškolci a poté ve Vídni, kde očekával, jak se poměry v monarchii vyvinou.⁵²

Dr. Russnáka čekalo v nové situaci mnoho výzev, avšak při správě eparchie narážel na dva okruhy překážek. Z církevního hlediska nebyl svými podřízenými příliš respektován, neboť nebyl zároveň jejich biskupem. Z občanského hlediska mu byla v laických kruzích navíc vyčítána jeho minulost v době monarchie a to, že byl do funkce generálního vikáře jmenován ještě za biskupa Nováka. To bylo pravděpodobně příčinou i toho, že ačkoli byl Dr. Russnák jedním z nejvhodnějších kandidátů na opuštěný prešovský biskupský stolec, pro novou československou vládu byl nepřijatelný. Mezi duchovními prešovské eparchie však nebyl žádný vhodný kandidát, který by vyhovoval i požadavkům československé vlády vzhledem k výše uvedeným podmínkám. Proto byl nakonec se souhlasem vlády Apoštolským stolcem jmenován „pouze“ nový administrátor prešovské eparchie, jímž se stal križevacký biskup Dr. Dionýz Nyárady. Svého úřadu se ujal 27.10.1922.⁵³

Období administrace eparchie po 1. světové válce bylo především poznamenáno nutností vyrovnat se se složitou hospodářskou, politickou a náboženskou situací, která na východě nového státu panovala. Řeckokatolická církev nebyla u nových vládnoucích kruhů příliš oblíbená s ohledem na část jejího duchovenstva, jež v období monarchie přijala za své maďarizační tendence. Dále se v řadách jejího duchovenstva vyskytovaly odlišné náboženskopolitické tendence. Pro

⁵² Srov. ŠTURÁK Peter: Spoločensko-náboženská situácia v Československu v rokoch 1918-1927, 6, http://www.zoe.sk/pub/doc/theologos/t_spolocensko_nabozenska_situacia_1918_1_927.pdf, (15.9.2011).

⁵³ Srov. tamtéž 8.

přehled lze vyjmenovat tři hlavní směry, a to velkoruský, ukrajinský a rusínský. Velkoruský směr považoval Rusíny za větev ruského národa. Z toho plynula agitace pro zavedení ruštiny do škol, úřadů a kulturního života v regionu. Směr byl posilován aktivitami ruské emigrace a též tradicí pravoslaví. Do tohoto směru se aktivně zapojili i někteří představitelé řeckokatolické hierarchie (Ivan Kizák, Teodor Rojkovič).⁵⁴ Ukrajinský směr neměl na Slovensku silné pozice, podporu měl u duchovenstva z řad ukrajinských emigrantů, dále zejména v řadách sjednocených baziliánů a u učitelů, kteří přišli z Haliče. Směr se dokonce těšil i jisté podpoře ze strany Vatikánu, který kalkuloval s možností zavedení unie na celém území Ukrajiny, pokud by se jí podařilo získat politickou nezávislost. Příznivci tohoto směru nazývali severovýchodní Slovensko tzv. „Prjašivská Rus“. Rusínský směr pak odmítal přiřazování jak k Rusům, tak k Ukrajincům. Přívrženci se nazývali Rusíny, případně Karpatorusíny a hlavní důraz v rámci svého národního uvědomění kladli na konfesijní příslušnost k řeckokatolické církvi. Etnický aspekt byl v pozadí.⁵⁵ To však představovalo nemalá úskalí vzhledem k poměrně početné skupině řeckokatolíků slovenské národnosti. Ti s ohledem na vznik nového státu prožívali období emancipace a oživení národní identity. Část řeckokatolického duchovenstva však tento fakt ignorovala s tím, že se jedná o důsledky poslovenšťování řeckokatolické církve. Názor, že identita řeckokatolické církve je odvozena od identity rusínské byl velmi rozšířen a skutečnost, že ne všichni řeckokatolíci se cítí být zároveň Rusíny, byla bohužel opomíjena.⁵⁶

Z dnešního pohledu lze k tomu říci, že koexistenci a určitou snahu o uspořádání vzájemných poměrů slovenských, rusínských

⁵⁴ Ivan Kizák (1856 – 1929); Teodor Rojkovič (1877 - 1963) - řeckokatolíční kněží a kanovníci prešovského biskupství.

⁵⁵ Srov. GAJDOŠ Marián, KONEČNÝ Stanislav, MUŠINKA Mikuláš: Rusíni/ Ukrajinci v zrkadle polstoročia – niektoré aspekty ich vývoja na Slovensku po roku 1945. Prešov – Užhorod: Universum, 1999, 30.

⁵⁶ Srov. ŠTURÁK: Spoločensko-náboženská situácia v Československu, 7.

a ukrajinských trendů lze v řeckokatolické církvi na Slovensku a částečně i v Česku sledovat dodnes.⁵⁷

Vedle výše uvedených hlavních směrů je třeba zmínit i doznívající maďarské vlivy. Těm byli nakloněni duchovní a učitelé vychovaní v duchu zaniklé monarchie. K vzájemné komunikaci používali maďarštinu. Rusínština byla užívána pouze ke komunikaci s věřícími a prostými lidmi. Směr byl silněji zastoupen na Podkarpatské Rusi, kde se jeho představitelé angažovali i politicky ve prospěch Maďarska.⁵⁸

V takové situaci se tedy prešovská eparchie nacházela po 1. světové válce v době její administrace.

Během vedení eparchie stihl administrátor Dr. Russnák (1918-1922) zorganizovat lidové misie, k nimž povolal redemptoristy, a přičinil se tak o zpomalení šíření pravoslaví na východním Slovensku. K jeho dalším zásluhám patří snahy o povznesení duchovního života např. povoláním sester baziliánek do Prešova, kde jim byl posléze svěřen dívčí internát. Z celocírkevního hlediska je pak Dr. Russnák znám svojí vědeckou prací, kterou přispěl k pozdějšímu vyhlášení dogmatu o Nanebevzetí Panny Marie.⁵⁹

Působení administrátora Dr. Nyáradyho (1922-1927) pak bylo poznamenáno pokračováním ve snahách o omezení šíření pravoslaví. K tomu povolal otce baziliány, mezi nimiž byl i pozdější administrátor a biskup prešovské eparchie Pavol Peter Gojdič. Díky těmto misiím bylo šíření pravoslaví na území eparchie skutečně omezeno. Mezi jeho další zásluhy pak patří stabilizace církevních poměrů v eparchii a podpora vzdělávání. Ze strany vládních kruhů byl však bohužel vystavován nátlaku, když mu byla vyčítána jeho cizí státní příslušnost. Proto posléze na vedení eparchie rezignoval. Předtím však ještě navrhl

⁵⁷ Srov. např. http://www.rusynacademy.sk/slovak/sl_nabozenstvo.html#Sighetu_Marmatiei, 23. 6. 2007, (16.9.2011).

⁵⁸ Srov. GAJDOŠ, KONEČNÝ, MUŠINKA: op. cit., 32.

⁵⁹ Srov. ŠTURÁK: Spoločensko-náboženská situácia v Československu, 7.

vhodného kandidáta na uprázdněný biskupský stolec, za nějž označil již zmíněného Pavola Petera Gojdiče.⁶⁰ Ten se vedení eparchie ujal 20. února 1927 a 25. března téhož roku byl v bazilice sv. Klimenta vysvěcen na biskupa.

⁶⁰ Srov. tamtéž, 8-9.

2 VZNIK FARNOSTÍ V ČECHÁCH A NA MORAVĚ

Vznik řeckokatolických farností mimo tradiční území spadá právě do období pontifikátu biskupa Gojdiče, za nějž prešovské biskupství zažívá nejprve již naznačený všestranný rozvoj a později naopak nejtěžší období při zápasech s oběma totalitami minulého století.

V době rozvoje eparchie, který probíhá přibližně do začátku 2. světové války, můžeme sledovat pozitivní vývoj na poli církevního školství (důraz na kvalitu výuky a výchovy kněžského dorostu, založení Řeckokatolického gymnázia v Prešově apod.), v sociální oblasti (založení eparchiálního sirotčince) a též v pastorační oblasti. Zde s ohledem na situaci, kdy v rámci nového státu začíná docházet k migraci obyvatel v souvislosti s pracovními příležitostmi, studiem, tehdejší organizací vojenské prezenční služby apod., přizpůsobuje duchovní péči o řeckokatolické věřící tak, že zakládá nové farnosti na Slovensku (Bratislava), Moravě (Brno) a v Čechách (Praha).⁶¹

2.1 Řeckokatolická farnost v Praze

Vytvořením této nové farnosti pověřil biskup Gojdič v roce 1929 novokněze Vasila Hopka, pozdějšího prešovského pomocného biskupa (1947-1976). Kromě již výše naznačených důvodů sehrála na potřebě vytvoření farnosti svoji roli i tehdejší hospodářská krize, v jejímž důsledku odešlo do Prahy za prací velké množství řeckokatolíků z východního Slovenska a Podkarpatské Rusi. Pro své působení získal Vasil Hopko dvě místnosti na římskokatolické faře u kostela sv. Mikuláše.⁶²

Bohoslužby pro věřící východního obřadu se již před Hopkovým příchodem konaly v kostele sv. Kříže na Příkopech. Působila zde ruská misie zřízená Apoštolským stolcem pro péči o ruské a ukrajinské

⁶¹ Srov. ŠTURÁK, *Dejiny gréckokatolíckej cirkvi*, 53.

⁶² Srov. HROMNÍK Milan: *Mučedník Vasil Hopko*, první vydání, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, 10.

emigranty, kteří se v Praze po 1. světové válce zdržovali. Zařízení chrámu i obřady však vycházely z moskevské a ruské tradice. To nevyhovovalo věřícím přicházejícím z východního Slovenska a Podkarpatské Rusi. Proto žádali o vyslání svých kněží. Na tuto žádost reagoval biskup Gojdič nejprve vysláním kněze Emila Mydlika z Košic v roce 1927 a posléze přichází do Prahy již zmíněný Vasil Hopko. Ten po svém příchodu začal usilovat o získání jiného chrámu, protože kostelu sv. Kříže hrozila demolice.⁶³ Přitom mu významně pomáhali Dr. Ivan Párkányi a prof. Dr. František Pechuška.⁶⁴

Posléze se podařilo získat kostel sv. Klimenta v Karlově ulici na Praze 1. Tento kostel daroval trvale řeckokatolické církvi dne 12. února 1931 pražský arcibiskup František Kordač. Zajímavá je idarovací listina, která zněla: *„Našemu pastýřskému srdci jsou všichni katolíci, bydlící v Našem sídelním městě stejně milí a drazí, ať jsou to katolíci latinského ritu, neb řecko-katolíci. Tito poslední tím spíše, že jsou to většinou studenti a mladiství dělníci, kteří zvláště potřebují v nebezpečném svém věku duchovního střediska a častého náboženského povzbuzení a posily, aby v svůdném prostředí nebezpečných lákadel velkoměsta mravně a tělesně nezahynuli. Aby těmto duchovním, náboženským a mravním potřebám řecko-katolíků v Praze bydlících duchovní jejich správa v klidu věnovati se mohla, rozhodli jsme, aby pro řecko-katolické bohoslužby v Praze byl trvale věnován kostel sv. Klimenta v Praze 1, Karlova ul., a aby tento krásný a prostorný chrám stal se pak farním kostelem řecko-katolické farnosti, jež má býti v Praze v brzké době zřízena. Prosíme vroucně*

⁶³ Srov. HANUŠ Milan (a kol.): 10 let Apoštolského exarchátu, první vydání, Praha: Apoštolský exarchát řeckokatolické církve v České republice, 2006, 72.

⁶⁴ Dr. Ivan Párkányi (*1896 Teresovo, Podkarpatská Rus - +1996 Praha) – spolupracovník T.G. Masaryka, E. Beneše, pozdější guvernér Podkarpatské Rusi, s touto postavou, pro řeckokatolickou církev na našem území velmi významnou, se ještě několikrát v práci setkáme, více o něm např. Dr. Ivanu Parkányimu 100 let, in: Jediným srdcem 1 (1996) 3-4 a Rozloučení s JUDr. Ivanem Parkányim, in: Jediným srdcem 1 (1997) 2-3; Dr. František Pechuška (*1882-1939) – kněz, středoškolský profesor náboženství na reálce v Praze-Holešovicích, doktorát z filozofie získal za disertační práci ze staroslověnského písemnictví, více o něm např. <http://www.cdct.cz/petera/data/dil.X/pet.86.jpeg>, (21.9.2011).

*Pána, aby na přímluvu sv. Klimenta papeže a mučedníka, jenž byl v tak úzkém duchovním styku se věrozvěsty slovanskými sv. Cyrilem a Methodem, žehnal vší apoštolské snaze a práci ve prospěch spásy řecko-katolíků v Praze.*⁶⁵ Kromě pozitivního vztahu arcibiskupa Kordače k řeckokatolíkům listina svědčí i o jeho schopnosti analyzovat jejich pastorační potřeby s ohledem na aktuální situaci a tím naznačuje i něco málo o věku a sociálních podmínkách této „cílové skupiny“ v době vzniku farnosti.

2.1.1 Doba vzniku farnosti

Dobu vzniku farnosti můžeme zasadit mezi léta 1929 – 1935. Kromě výše zmíněného příchodu otce Hopka pověřeného jejím vytvořením v roce 1929 a darování kostela sv. Klimenta v únoru roku 1931 patří mezi významné okamžiky jejího zakládání i úsilí o schválení farnosti ze strany státu. K němu došlo v prosinci roku 1933, kdy bylo tehdejším Ministerstvem školství a národní osvěty rozhodnuto o systematizaci farnosti. Od 1. ledna 1934 pak dostala farnost právo vést matriky právoplatné i před státem. I když založení farnosti spadá plně do kompetence biskupa, obrátil se biskup Gojdič na Apoštolský stolec se žádostí o souhlas s jejím vytvořením. Učinil tak s ohledem na skutečnost, že farnost v Praze byla zřízena na novém území. Potvrzení farnosti ze strany Apoštolského stolce přišlo v prosinci roku 1935. Dále přišlo z Říma i dodatečné potvrzení platnosti řeckokatolických manželství uzavřených ještě v době před vznikem farnosti.⁶⁶

Obecně je pak z hlediska řeckokatolické církve v tehdejší Československu doba vzniku farnosti hodnocena jako období, v němž vlivem určité otevřenosti, vlivem nových proudů v duchovnosti, kulturních možností, vzdělávání a přístupnosti literatury stoupá úroveň věřících. Roku v ruce s tím se zvyšují i nároky na duchovní. V tomto

⁶⁵ Viz HUČKO Ladislav: Gréckokatolícka Cirkev v Československej republike, in: HANUŠ Milan (a kol.): 10 let Apoštolského exarchátu, 72-73.

⁶⁶ Srov. tamtéž.

ohledu prosazoval biskup Gojdič zásadu, že kromě úrovně vzdělání je třeba v první řadě zvyšovat úroveň duchovní. Z hlediska pastoračního a výchovného úsilí mu byl důstojným následníkem pozdější biskup Hopko.⁶⁷ Rozsah jeho činnosti v Praze, s nímž se níže seznámíme, je toho jednoznačným důkazem.

2.1.2 Farnost v době 1. republiky

Po většinu této doby (1929–1936) je farnost spjata s působením již zmíněného otce Vasila Hopka. To se vyznačuje snahou o prohlubování víry řeckokatolíků v Praze, povzbuzováním ke vzájemné snášenlivosti mezi věřícími formovanými z různých národností⁶⁸ a péčí o mládež a sociálně slabé. Po praktické stránce tak můžeme předložit následující výčet činností, se kterými se tehdy bylo možné ve farnosti setkat:

- Otec Hopko získává povolení a následně vyučuje řeckokatolické náboženství na reformovaném ukrajinském gymnáziu v Praze-Řevnicích.
- Na ochranu před nečinností a mravním nebezpečím je založen Spolek řeckokatolických studentů. V jeho rámci se konaly vycházky do přírody, přednášky, zpěv, divadelní představení, nedělní pobožnosti a duchovní vedení.
- S obdobnou náplní funguje pro dívky pracující v pražských domácnostech Spolek svaté Anny a pro pracující mládež a vojáky Unie řeckokatolické mládeže.
- Otec Hopko se navíc angažuje ve Spolku svatého Rafaela, který se věnoval ochraně vystěhovalců. Činnost spolku byla zaměřena na pomoc při získávání víz a dalších potřebných věcí na cestu. Otec Hopko pravidelně o sobotách docházel na tehdejší vystěhovaleckou stanici v Praze-Libni a vysluhoval tam svátosti. Protože byli mezi

⁶⁷ Srov. tamtéž 70-71.

⁶⁸ Řeckokatolická komunita v Praze je v této době tvořena především emigranty z Ukrajiny, Rusíny, Slováky a Maďary. Známa je Hopkova zásada, kterou bychom dnes mohli vyjádřit slovy: „Nejsem zde pro Rusy, nebo Ukrajince či Rusíny, ale pro řeckokatolíky“, viz tamtéž 73.

vystěhovalci Maďaři, Slováci a Rusíni, kázal střídavě ve všech těchto jazycích.

O počtu řeckokatolíků v Praze té doby nám mohou napovědět údaje ze sčítání lidu z roku 1930. K řeckokatolické církvi se v Čechách a na Moravě přihlásilo celkem 12 149 věřících. Na území Prahy se jich při sčítání nacházelo 1 272.⁶⁹ Jak napovídají předcházející řádky, byli mezi nimi zejména mladí lidé - studenti, vojáci, dělníci a dívky pracující v pražských domácnostech. Pojdme však nyní ve sledování historie farnosti dále.

2.1.3 Válečné období

S tímto obdobím je ve farnosti spjata osoba otce Jakuba Hradila. Na kněze byl vysvěcen 30. července 1939 poté, co mu byl kompetentními místy v Římě udělen souhlas ke změně obřadu.

Ačkoli nemáme mnoho pramenů o životě farnosti v době protektorátu, svědčí o životaschopnosti řeckokatolické tradice v této době právě takové případy jako je otec Jakub Hradil, který z vlastního rozhodnutí přestupuje na východní obřad. Obdobně se v době protektorátu setkáváme s konverzí do řeckokatolické církve, kdy byl z vlastního rozhodnutí ve věku 18 let v roce 1943 pokřtěn ve východním obřadu budoucí řeckokatolický kněz otec Vladimír Poláček, pozdější děkan Řeckokatolické bohoslovecké fakulty v Prešově.⁷⁰

Otec Jakub Hradil nastupuje po svém vysvěcení na místo kaplana u sv. Klimenta v Praze, kde je v té době farářem otec Vasil Lara. V protektorátním období však otec Hradil farnost de facto vede a od roku 1944 je ustanoven za jejího duchovního správce. V této funkci působí až do svého jmenování duchovním správcem farnosti v Brně, jímž byl jmenován v prvních poválečných měsících.⁷¹

⁶⁹ Srov. tamtéž 82.

⁷⁰ Srov. Zemřel otec Vladimír Poláček, nesignováno, in: Exarchát 21 (2009) 6.

⁷¹ Srov. BABJAK Ján: Jakub Hradil (1910-1986), in: Řeckokatolický kalendář (2010) 71.

Existence brněnské farnosti byla 5. prosince 1945 opětovně potvrzena výnosem Ministerstva školství a osvěty ČSR. Jejím prvním poválečným duchovním správcem je jmenován právě otec Hradil, neboť do té doby zajišťovali řeckokatolické bohoslužby v Brně otcové baziliáni.⁷²

2.1.4 Krátká svoboda 1945-1948

V prvních letech po konci 2. světové války je duchovním správcem farnosti bazilián o. Pankratij Pavel Hučko. Spolu s ním zde ještě působil ve funkci kaplana o. Emanuel Hlaváč, rovněž bazilián. Otec Hučko působil ve farnosti do března roku 1947, kdy byl zatčen za svoji činnost ve prospěch běženců z Ruska a Ukrajiny.

Mnohým z nich tento kněz v poválečných letech pomohl při snaze utéci před sovětským režimem. V jejich prospěch například upravoval matriční doklady tak, aby jim bylo umožněno získat československé občanství a oni tak mohli na území tehdy ještě demokratického Československa zůstat.

Za tuto činnost, k níž přibyla i obvinění z podpory a spolupráce s banderovským hnutím, o němž bude ještě níže pojednáno, byl již v březnu roku 1947 zatčen a po vazebním stíhání odsouzen v prosinci roku 1948 k 15 letům odnětí svobody. Farnost pak po jeho zatčení až do „likvidačního“ roku 1950 spravuje otec Emanuel Hlaváč. Kromě zmíněných dvou kněží působí ve farnosti v poválečných letech ještě bazilián otec Nikodem Mikuláš Krett, zatčený za údajnou velezradu v roce 1948.⁷³

K životu farnosti v prvních poválečných letech lze říci, že se i na něm projevují změny, které poznamenávají celou řeckokatolickou církev v Československu. V této době probíhá v souvislosti s uskutečněným odsunem sudetských Němců druhá emigrační vlna, kdy

⁷² Srov. BLAŠČÁK Josef, STRUKOVÁ Jaroslava: Sedmdesát let farnosti Brno, in: Řeckokatolický kalendář (2007) 92-93.

⁷³ Srov. O. Pankratij Pavel Hučko, in: Řeckokatolický kalendář (2005) 43 a VAŠKO Václav: Likvidace řeckokatolické církve, první vydání, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, 59.

do uprázdněných Sudet přichází také mnoho lidí z východního Slovenska zcela zpuštěného válkou. Tak se počet řeckokatolických věřících v českých zemích opět zvyšuje a jsou ustanovovány nové farnosti. Kromě toho se v životě církve setkáváme se snahou o pomoc lidem prchajícím před sovětským režimem, jak vidíme na osudu otce Pankratije Hučka, a také se zvolna přicházejícím nátlakem na církev. Ten se pak plně projeví po únorovém převratu roku 1948.

2.2 Církevní politika státu po únoru 1948

Jaký byl vztah státu k církvi po převzetí moci komunisty v roce 1948, je celkem dobře známé. Vzhledem k tomu, že řeckokatolické církvi bylo v proticírkevním tažení státu též přiděleno nezanedbatelné místo, jak si ukážeme níže, bude dobré si některá fakta připomenout.

Ilustrativní pro nás mohou být slova Klementa Gottwalda, která pronesl na schůzi ústředního výboru strany nedlouho po převzetí moci 9. června 1948. V projevu Gottwald vyjádřil svůj názor na církevní problematiku varováním před iluzemi o postoji církve. Ta se dle jeho názoru mohla v budoucnosti snadno „stát základnou reakce a pod rouškou náboženství by se v ní mohla rozvinout protistátní činnost“.⁷⁴

O tom, jak vyřešit tento problém směrem ke katolické církvi, měl pak tuto představu: „Myslím, že bychom měli vzít kurs na to odpoutat katolickou církev od Vatikánu. Dostat je tak daleko, aby se s Vatikánem rozešli a stali se národní církví. Žádné nové spory rituální vést nechceme, ale pryč od Říma a směrem k národní církvi. To je ovšem úloha velmi těžká, ... je nutné církev neutralizovat a dostat ji do svých rukou tak, aby sloužila režimu“.⁷⁵ Katolická církev je tedy vnímána jako potenciální nepřítel nového státního zřízení, proti jiným církvím o to nebezpečnější, že její viditelná organizační struktura přesahuje jednak hranice státní, ale též i nově vznikající hranice politické. Právě proto je v prvních letech proticírkevního boje vyvíjeno

⁷⁴ Srov. VAŠKO: Neumlčená II, 34.

⁷⁵ Srov. tamtéž 34-35.

mimo jiné úsilí o diskreditaci Vatikánu, církevní hierarchie a o její izolaci od zbytku věřících. To vše v kontextu snahy o budoucí přetvoření katolické církve na církev národní, odtrženou od Říma a plně ovládanou státem, jak to vyjádřil sám Gottwald ve zmíněném projevu. V tomto konceptu pak měla své místo i řeckokatolická církev, na niž kromě obviňování z podpory banderovců a také kvůli její jednotě s Římem,⁷⁶ bylo novým režimem též pohlíženo nepřátelsky. Velmi pravděpodobně právě proto po internaci arcibiskupa Berana a dalších biskupů, čihošťském zázraku, „monstrprocesu“ s představiteli řádů v Čechách a na Moravě a téměř současně se zabráním klášterů v Československu přišla řada také na řeckokatolickou církev.

2.2.1 Pravoslavizace řeckokatolíků

K zátahu na řeckokatolickou církev nazvanému později „Akce P“⁷⁷ byla zvolena strategie, která již byla v oblasti vlivu sovětské moci použita několikrát. Svoji roli při ní bohužel sehrála pravoslavná církev zneužitá státní mocí. Například na území západní Ukrajiny, do roku 1939 náležejícím k Polsku a od roku 1945 Sovětskému svazu, kde žily téměř 4 miliony řeckokatolíků, byl na 350. výročí brestské unie (8.–10. března 1946) zorganizován ve Lvově „synod“, který však nebyl svolán nikým z kompetentních představitelů řeckokatolické církve. Na něm bylo odhlasováno zrušení brestské unie a z něho vyplývající návrat řeckokatolické církve na Ukrajině do lůna ruské pravoslavné církve. Následně byla řeckokatolická církev sovětskou vládou postavena mimo zákon.⁷⁸ Obdobně byla zlikvidována řeckokatolická církev na území bývalé Podkarpatské Rusi, kde bylo zrušení užhorodské unie vyhlášeno dne 28. srpna 1948 v Užhorodě.

⁷⁶ Ta byla zpočátku ze strany státu nereflktovaná, pravděpodobně o to více však v očích nového režimu řeckokatolíkům uškodila. Srov. KAPLAN Karel: Stát a církve v Československu 1948-1953, Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Doplněk 1993, 312.

⁷⁷ Srov. VAŠKO: Neumlčená II, 169.

⁷⁸ Srov. tamtéž, 170 – 171.

Tentýž scénář byl připraven i pro řeckokatolickou církev na území Československa. Myšlenka na převedení řeckokatolíků do pravoslaví nebyla bohužel cizí ani prezidentovi Benešovi, jak o tom podal zprávu ze svého setkání s ním v létě 1946 tehdejší předseda Rady pro ruskou pravoslavnou církev při radě ministrů SSSR Karpov.⁷⁹ Nový režim v Československu pak tuto myšlenku přijal za svoji a v krajní formě se dokonce vyskytovaly úvahy i o budoucím začlenění římskokatolíků v Československu do jurisdikce pravoslavné církve.⁸⁰ V tomto ohledu byla pravoslavizace řeckokatolíků považována za první krok při získání kontroly nad celou katolickou církví v Československu, která by se tak v případě úspěchu naznačených plánů stala národní církví ovládanou státem.

Realizaci plánu předcházela rozsáhlá agitační kampaň pro „návrat“ k pravoslaví, v jejíž prospěch paradoxně pracovaly okresní a národní výbory Východoslovenského kraje včetně celého východoslovenského stranického aparátu.⁸¹ Ruku v ruce s propagací „pokrokového“ pravoslaví probíhala pomlouvačná kampaň „reakční“ řeckokatolické církve. Ta byla obviňována ze spolupráce a podpory banderovského hnutí, díky čemuž byla ze strany režimu hodnocena jako „ještě reakčnější než římskokatolická“.⁸² Toto závažné obvinění bylo výsledkem podstatně složitějšího jevu, kdy přes území východního Slovenska prchali dál na západ uprchlíci před komunisty z Polska a Ukrajiny. Velmi často se jednalo o řeckokatolické kněze s celými rodinami. Místní obyvatelé totožné víry a příbuzní jazykem jim pomoc skutečně poskytovali. Situaci však komplikovalo to, že spolu s těmito běženci prchali na západ i zbytky Ukrajinské povstalecké armády - podle jejího velitele Bandery⁸³ tzv. banderovci.

⁷⁹ Srov. VAŠKO: Likvidace řeckokatolické církve, 12-14.

⁸⁰ Srov. VAŠKO: Neumlčená I, 34.

⁸¹ Srov. tamtéž, 172.

⁸² VAŠKO: Likvidace řeckokatolické církve, 18.

⁸³ Stepan Bandera (1.1.1909–15.10.1959) - jeho Ukrajinská povstalecká armáda bojovala v zájmu svobodné Ukrajiny proti Rusům i Polákům. Za 2. světové války se spojila s Němci, ale po poznání pravé tváře hitlerovského režimu se proti nim

Mnozí z nich pak byli zkušení bojovníci, kteří byli zvyklí získávat si obživu jakýmkoli způsobem včetně násilného vynucování si pomoci od místního obyvatelstva. Takových případů využívala oficiální propaganda k zevšeobecnování a každý uprchlík, ať ozbrojený či neozbrojený, kněz, řeholník, řeholnice nebo rodina i s dětmi, ti všichni se v rámci propagandy stávali banderovci. Každý, kdo jim byl ochoten poskytnout byť drobnou pomoc, se pak stával spolupachatelem vražd a loupeží.⁸⁴

Celá kampaň proti řeckokatolické církvi pak vyvrcholila 28. dubna 1950. Na tento den byl do Prešova svolán Ukrajinskou národní radou⁸⁵ sjezd návratových komisí. Přestože sjezd nebyl svolán nikým z církevních představitelů, byl nazván církevním sněmem – soborem. Přítomno bylo 720 osob, z toho asi 40 řeckokatolických kněží, z nich však jen 12 s akcí souhlasilo. Značný počet kněží byl na „sobor“ vylákán podvodně nebo násilně. Skupinu takzvaných laických zástupců řeckokatolíků tvořili gymnazisté z Humenného, lidé jiných vyznání i bez vyznání delegovaní komunistickou stranou.

Během „soboru“ byla zvolena tříčlenná návrhová komise, jejímž předsedou se stal Dr. Rohaľ-Iľkiv. Ten zanedlouho shromáždění seznámil s návrhem usnesení včetně manifestu. Obsahem bylo mimo jiné zrušení užhorodské unie, zlikvidování unie v ČSR, přerušování svazku s Římem a návrat k pravoslaví. K dokumentům se nekonala

postavila. Po vyhnání Němců z Ukrajiny pokračovala v boji proti Rudé armádě a vojskům polské komunistické vlády. Roku 1947 svůj boj vzdala a její příslušníci se v menších či větších ozbrojených skupinách snažili přejít přes československé území do amerických okupačních zón Německa či Rakouska. Na nátlak Polska a Sovětského svazu se jim však do cesty postavily jednotky československé armády spolu s vojsky ministerstva vnitra a bývalými partyzány. Sám Bandera byl v německém exilu roku 1959 před svým domem v Mnichově zavražděn agentem KGB. Srov. tamtéž, 67 a http://cs.wikipedia.org/wiki/Stepan_Bandera, (17.11.2011).

⁸⁴ Srov. tamtéž, 21.

⁸⁵ Celým názvem tzv. Ukrajinská národní rada Prjaševčiny – ta institucionálně zastupovala tzv. ukrajinské hnutí na východním Slovensku. V rámci ní pak působila tzv. Ústřední komise pro návrat řeckokatolíků k pravoslaví, jejímž předsedou byl zmíněný Dr. Rohaľ-Iľkiv. Více k ní např. <http://www.kultura-fb.sk/new/old/stare/dejiny-16a.htm> (4.12.2011), nebo FITZ Michal: Trpké roky. Spomienky gréckokatolíckeho kňaza, prvni vydání, Košice: Byzant, 1993, 13.

žádná diskuze, neproběhlo ani hlasování a byly schváleny pouhou aklamací.

Vláda vzala usnesení „soboru“ na vědomí tzv. Fierlingerovým manifestem dne 27. května 1950. V něm Fierlinger informuje tehdejšího pravoslavného exarchu Jelevferije o tom, že Státní úřad pro věci církevní pokládá rozhodnutí soboru o likvidaci unie a návrat bývalých uniátů k pravoslaví za právoplatné rozhodnutí. Dále je v manifestu uvedeno, že pravoslavná církev tím nabývá veškerých práv, majetku a zařízení řeckokatolické církve. Za partnery státních a lidových orgánů pro jednání ve všech záležitostech týkajících se bývalých řeckokatolických duchovních jsou od nyní považováni pravoslavní biskupové.⁸⁶

Řeckokatolická církev tím byla postavena mimo zákon, ačkoli v této souvislosti nebyl ze strany státu přijat žádný zákon ani jiná právní norma. Státní moc tak mohla ve svém výše naznačeném plánu tažení proti katolické církvi považovat jeden z jeho prvních bodů za splněný.

2.2.2 Období ilegality

Boj proti řeckokatolické církvi poté pokračuje uvězněním obou nejvyšších představitelů řeckokatolické církve na území tehdejšího Československa, a sice sídelního biskupa prešovského Pavla Gojdiče a pomocného biskupa prešovského Vasilu Hopka.

Biskup Gojdič je zatčen ještě v den tzv. soboru, tj. 28. dubna 1950. Nejprve je držen v internaci, poté je však 9. června 1950 převezen do vyšetřovací vazby v Praze-Ruzyni. Po krutém vyšetřování je nakonec 15. ledna 1951 odsouzen ve vykonstruovaném procesu, tzv. „procesu s vlastizrádnými biskupy“ spolu se spišským biskupem Jánem Vojtaššákem a trnavským světícím biskupem Michalem Buzalkou. Otec biskup Gojdič je v tomto procesu

⁸⁶ Srov. VAŠKO, Neumlčená II, 172 a VAŠKO, Likvidace řeckokatolické církve, 28-32.

odsouzen na doživotí a po 9 letech věznění umírá ve věznici Leopoldov v nočních hodinách 17. července 1960 ve věku 72 let. Trest doživotí je v tomto procesu vyměřen i biskupu Buzalkovi a biskup Vojtaššák byl odsouzen k trestu odnětí svobody na 24 let.⁸⁷

Pomocný biskup prešovské eparchie Vasil Hopko byl ve stejnou dobu jako biskup Gojdič nejprve izolován v domácím vězení a pod nátlakem přesvědčován k přestupu na pravoslaví. Vzhledem k vytrvalému odmítání takového kroku byl nejprve převezen do koncentračního tábora v Báči u Šamorína a později do františkánského kláštera v Hlohovci. Posléze je 18. 10. 1950 uvězněn v Praze-Ruzyni a velmi krutým způsobem je opět přesvědčován k přestupu na pravoslaví.⁸⁸ Toto „přesvědčování“ provázené fyzickým a psychickým týráním, kdy se biskup Hopko mimo jiné jako první politický vězeň z důvodu nervového zhroucení ocitá na psychiatrii, kde je však podrobován dalšímu týrání ve formě speciálních pokusů, na něm zanechá doživotní následky. Nakonec je ve vykonstruovaném procesu státním soudem v Bratislavě odsouzen na patnáct let odnětí svobody. Dle původního plánu státních orgánů měl být souzen ve výše zmíněném procesu s „vlastizrádnými biskupy“. Soud s ním však pravděpodobně oddálily spekulace o možnosti jeho přestupu na pravoslaví, proto se soud konal až 24. 10. 1951. Z vězení je propuštěn více než po 13 letech 12. 5. 1964, ačkoli např. v roce 1962 proběhla poměrně rozsáhlá amnestie, která se však na něj nevztahovala. Po propuštění z vězení jej státní orgány z obav před jeho možným vlivem na struktury řeckokatolické církve internovaly v bývalém cisterciáckém klášteře v Oseku u Duchcova v severních Čechách. Toto vyhnanství může biskup Hopko opustit až v dubnu 1968, kdy je mu povolen návrat na Slovensko.⁸⁹

Na internaci obou biskupů pak navázalo pronásledování kněží. Lze říci, že původní scénář „akce P“ byl postaven na předpokladu, že

⁸⁷ Srov. ŠTURÁK, *Dejiny gréckokatolíckej cirkvi*, 109, 113-120.

⁸⁸ Srov. HROMNÍK: *op. cit.*, 22.

⁸⁹ Srov. *tamtéž*, 23-25, 31-38.

se podaří jejich značnou část přesvědčit k přestupu na pravoslaví. Svoji roli tu hrála i domněnka státních orgánů, že ženatí řeckokatoličtí kněží ve strachu před ztrátou dosavadního postavení a zabezpečení svých často značně početných rodin raději zvolí přestup na pravoslaví.⁹⁰ Tato domněnka se však ukázala jako lichá. V mnoha případech dokázaly manželky těchto kněží být pro ně naopak posilou a povzbuzením v jejich věrnosti katolické církvi.⁹¹ „Přesvědčování“ kněží k přestupu na pravoslaví probíhalo s různou intenzitou. Velký počet kněží prošel internací, vězněním a poté vyhnáním do pohraničních oblastí Čech vyprázdněných po vysídlení sudetských Němců, nebo alespoň vyhnáním na západní Slovensko. U některých se naopak režim spokojil s relativně mírnými prostředky, jak je po prešovském „soboru“ považovat za pravoslavné duchovní.⁹²

V souvislosti s tímto obdobím nemůže být opomenut otec Ivan Ljavinec, který se v dubnu roku 1969 stane novým farářem obnovené řeckokatolické farnosti v Praze. Právě jej v roce 1950 jmenuje internovaný biskup Vasil Hopko generálním vikářem s mimořádnými pravomocemi. Jeho posláním v rámci tohoto zmocnění bylo to, aby byl nápomocný těm kněžím, kteří se po vynuceném přestupu na pravoslaví dostali do konfliktu se svým svědomím.⁹³ Za tuto činnost je otec Ljavinec na konci roku 1955 zatčen a 6. září 1956 ještě s dalšími „společníky“ coby vedoucí skupiny odsouzen Nejvyšším soudem ČSR v Praze ke čtyřem letům odnětí svobody. V rozsudku je otcovi Ljavincovi kladeno za vinu, že se po prešovském soboru ukrýval v ilegalitě na různých místech Slovenska a dokonce též v Praze, setkával se s dalšími bývalými řeckokatolickými duchovními, vydával směrnice pro ty kněze, kteří přestoupili na pravoslaví a snímal z nich exkomunikace.

⁹⁰ Srov. ŠTURÁK, *Dejiny gréckokatolíckej cirkvi*, 124.

⁹¹ Srov. FITZ, *Trpké roky*, 24; nebo VAŠKO, *Likvidace řeckokatolické církve*, 43.

⁹² Přijetí řeckokatolických kněží do pravoslavné církve probíhalo i tak, že byli vylákáni na pravoslavné biskupství, kde jim byl bez podpisu či jakéhokoli jiného projevu vůle z jejich strany „pouze“ předán dekret ustanovující je za pravoslavné duchovní. Srov. VAŠKO, *Neumlčená II*, 174.

⁹³ Srov. KOČERHA Ján: *J sme v Božích rukách*, in: *Řeckokatolický kalendář* (2004) 37.

Tato činnost byla vyhodnocena jako narušování poklidného vývoje na východním Slovensku a v podstatě podvracení lidovědemokratického státního zřízení. Skutečnosti, že za takto vyhodnocenou „trestnou“ činnost nepadl trest vyšší, jakož i to, že věc byla projednávána u Nejvyššího soudu v Praze a nikoli u místněpříslušného soudu v Košicích, souvisejí s čerstvě odhaleným kultem osobnosti v SSSR a s nejistotou příslušných orgánů z toho, co lze od budoucnosti očekávat.⁹⁴

Po propuštění z výkonu trestu v roce 1959 se otec Ljavinec s ohledem na zákaz pobytu v košickém a prešovském kraji zdržuje v Praze. Kostel sv. Klimenta včetně farního úřadu je v té době ve správě pravoslavné církve. Otec Ljavinec pracuje v dělnických profesích jako popelář, topič, průvodčí. Přesto v souladu se svým původním pověřením od biskupa Gojdiče pokračuje v činnosti ve prospěch budoucího obnovení řeckokatolické církve.⁹⁵ Sem patří působení otce Ljavince mezi vysídlenými kněžskými rodinami a i další aktivity.⁹⁶ Jak tato nepřiliš zmapovaná činnost otce Ljavince vypadala, nám mohou naznačit i informace, se kterými se seznámíme v následující kapitole prostřednictvím rozhovoru s pamětníkem této doby, emeritním pomocným biskupem Apoštolského exarchátu, otcem vladykou Jánem Eugenem Kočišem.⁹⁷

⁹⁴ Srov. VAŠKO, Likvidace řeckokatolické církve, 45-47, 49.

⁹⁵ Srov. FOLKMANOVÁ Viera: Výročí emeritních hierarchů, in: Řeckokatolický kalendář (2008) 30-31.

⁹⁶ Patřily sem i některé aktivity spojené s tzv. "podzemní církví", kdy je mimo jiné otec Ljavinec 24. 3. 1967 vysvěcen biskupem F. M. Davídkem na biskupa. Z řeckokatolické církve je biskupem Davídkem vysvěcen 3. prosince 1967 na biskupa i otec Ján Eugen Kočiš, viz poznámka níže. Po legalizaci řeckokatolické církve v roce 1968 jejich kontakty s podzemní církví končí, pravděpodobně z důvodu, aby nebyly zadávány další příčiny k pronásledování řeckokatolíků. V souvislosti s problematikou týkající se aktivit biskupa Davídka později oba přijímají biskupské svěcení "sub conditione" (Ljavinec 30. března 1996, Kočiš 15. května 2004), srov. MURÍN Jozef, Nebezpečné spomienky skrytej cirkvi, <http://www.getsemany.cz/node/1310> (22.2.2012).

⁹⁷ Ján Eugen Kočiš (*25. 6. 1926 Pozdišovce, Slovensko) na základě rozhodnutí prešovského biskupa Gojdiče z doby těsně před likvidací řeckokatolické církve, kdy bylo rozhodnuto o neveřejném svěcení vybraných bohoslovců ještě před ukončením jejich studia, byl tajně již coby příslušník PTP v poslední den své vánoční dovolené 1.1.1951 Ján Eugen Kočiš vysvěcen na kněze rožňavským

2.2.3 Rozhovor s biskupem Jánem Eugenem Kočišem⁹⁸

„Zkuste, vладыko, popsat období, kdy jste po propuštění pracoval v Pardubicích.

Já jsem v Pardubicích vůbec nepracoval, to je jiná věc. Jako vedlejší trest mi byl nejvyšším soudem uložen zákaz pobytu v kraji Košice a Prešov. Aby mě „ochránili“ před mojí další trestnou činností, tedy podle jejich vyjádření... Jenže ve věznici před „výstupem“ (koncem výkonu trestu odnětí svobody) bylo potřeba nahlásit přibližně na dobu jednoho měsíce anebo i více, kde budu po výkonu trestu pobývat a pracovat. Říkal jsem si, co asi tak mohu nahlásit, když dva a půl roku před uvězněním jsem „mařil“ své zatčení a ukrýval se. Copak já vím, kde budu pracovat a bydlet? Mezitím mě estébák na vězeňském dvoře zastavil a řekl mi, četl můj rozsudek, že já nemám zákaz pobytu. Já jsem toho tedy využil a přišel jsem po propuštění z výkonu trestu domů.

V jakém roce?

No, v jakém roce? V šedesátém. Já jsem byl propuštěn řádně, potom byla velká amnestie, ale já jsem byl už doma. Jenže já jsem věděl, že mám zákaz pobytu. Víte, obvykle má platnost až poslední rozsudek. Já měl čtyři krajská jednání a pět u nejvyššího soudu. Tak právoplatný rozsudek byl u mě už třetí či druhý u nejvyššího soudu. On (ten estébák) četl jen ten poslední a tam už to (zákaz pobytu)

biskupem Robertem Pobožným. Po propuštění z PTP (31.12.1953) vykonává civilní zaměstnání v pekárně ve Vranově nad Toplou, volný čas využívá k pastoračním cestám mezi opuštěné řeckokatolíky po východním Slovensku. Od července roku 1955 po upozornění, že má být zatčen, se ukrývá a pokračuje v tajné pastorační činnosti. V únoru 1958 zatčen a vězněn do roku 1960. V letech 1960-1968 civilní zaměstnání v Plynostavu Pardubice, poté 1969–1991 ceremonář a aktuár prešovského ordináře Jána Hirky. Od roku 1993 kancléř Biskupského vikariátu řeckokatolické církve v Praze, v letech 1996-2004 generální vikář Apoštolského exarchátu řeckokatolické církve v ČR, 2004-2006 pomocný biskup tamtéž. Emeritován 7.10.2006. Srov. www.exarchat.cz, záložka „Emeritní biskupové“ (22.2.2012).

⁹⁸ Vzhledem ke vzdálenosti současného místa pobytu biskupa Kočiše (Prešov, Slovensko) se jedná o zprostředkovaný rozhovor, který s ním na základě žádosti a otázek autora práce provedl 1.3.2012 Mgr. Tomáš Pešek, doktorand Řeckokatolické teologické fakulty Prešovské univerzity v Prešově, jemuž za tuto pomoc patří veliký dík autora práce. Rozhovor je volně přeložen ze slovenštiny.

nezmiňovali. Já jsem tehdy těžko hledal práci, přišel jsem tam, kde jsem předtím pracoval, a při zmínce o mém věznění následovalo: dobře, přijďte později... To se opakovalo, až mi jeden člověk pověděl, abych to zkusil někde jinde, že mám na krku estébáky a oni se mnou nechtějí mít potíže. Na Zemplínsku nebylo pro mě zaměstnání, tak mi volala sestra z Bardejova, že tam má nějaké známosti. Tam byla továrna na boty. Tak jsem přišel, to bylo v březnu 1960, a tam mi řekli, že nábor bude až v květnu. Dva měsíce jsem nemohl čekat a tak mě nouzově přijal jeden stavitel. Stavěla se tam nemocnice a zaměstnal mě jako dělníka. Tak jsem tam pracoval 15 směn od března a v polovině dubna. Bylo to před volbami, v květnu mě povolali na okresní soud a sdělili mi, že jsem tam nezákonně, že mám zákaz pobytu, protože při trestu ztráty občanských práv mi byl zároveň udělen zákaz pobytu (v Prešovském a Košickém kraji). A když jsem jim řekl, že mi ve věznici pověděli, že zákaz pobytu nemám, tak jsem z toho neměl žádné následky, ale musel jsem do 24 hodin opustit kraj Košice a Prešov.

Tak jsem se setkal se známým v Novosadu, kde bydlel můj bratr, a ten se mě zeptal, kde pracuji. Já řekl, že momentálně nikde, a on mi povídal, že v Pardubicích v Plynostavu mě přijmou. Takže tam jsem byl na podniku a přijali mě na oddělení, kde on pracoval se svým synem. To je městský rozvod plynu a to je na různých místech, takže v Pardubicích jsem přímo nepracoval. Pracoval jsem v Náchodě, Jaroměři, Hradci Králové, Lužnici, Jičíně, potom Kutná Hora, Přelouč, Blansko, Svitavy a nakonec i v Praze, to byl městský rozvod plynu. Znamenalo to cestování jednou sem, jednou tam. Takže do Prahy jsem nakonec přišel.

V mém posledním studijním roce byl Ljavinec spirituálem. Ljavinec byl „praktickým“ spirituálem, oni ho všude uváděli jako spirituála, protože řádný spirituál prof. Podhájecký měl svůj profesorský plat, a tak byl jako spirituál placen Ljavinec, ale až poslední rok byl Ljavinec řádným spirituálem. Samozřejmě jsem byl

potom s ním v kontaktu, tak jsem tam příležitostně chodil. Ačkoli jsem tam (v Praze) pracoval, tak jsem u něj nebydlel, protože podnik zajistil společné ubytování jinde. Nemohl jsem být u něho, protože estébáci za zády, hned by se zajímali co, kde, jak... Pokud jsem někdy hledal ubytování prostřednictvím fary, vždy jsem hledal ubytování v soukromí. I když mi nabídli bydlení na faře, nepřijal jsem to... Když jsem byl v Náchodě, tak jsem podle věže kostela hledal, kde je fara, abych tam našel nějaké ubytování. Kněz mi tehdy ochotně nabídl bydlení na faře. Na to jsem řekl, rád přijmu, ale jen dočasně, než se najde ubytování v soukromí. To jsem dobře udělal, když jsme odešli z Náchoda a byl jsem už jinde, sebral mu národní výbor celé poschodí na faře.

Kdo tam byl tehdy farářem?

No, to já už takto nevím, ale byl to kanovník a ředitel biskupského úřadu v Hradci Králové.

Dlouhodobě bydlet na faře v mém případě by byl nesmysl, představte si chodit pravidelně z fary a zpět v monterkách... Jednou, dvakrát je to nenápadné, ale dlouhodobě by se lidé ptali, kdo to je a co tam dělá. A kvůli mně by mohl mít potom ten kněz problémy. Taková to byla firma (Plynostav), znamenalo to být půl roku třeba v Náchodě a pak zase někde jinde.

Takže, co se týká například Prahy, tak samozřejmě, že otec Ljavinec nějaké kontakty měl. Ale to už bylo trochu později, bylo to už, když se blížily politické změny spjaté s Dubčekovou dobou. Tak zajisté se kontakty navazovaly, dokonce až na východní Slovensko, aby lidé sepisovali žádosti, ne o obnovu řeckokatolické církve, ale aby se domáhali svého ústavního práva na svobodu náboženství. Tyto dopisy se posílaly na arcibiskupství do Prahy biskupovi Tomáškoví.

Přišla veliká spousta dopisů, nevědělo se co s tím (pošta) a až po čase Tomášek ty dopisy, kde byly i razítka městských a obecních úřadů, předložil vládě s tím, aby se přehodnotila otázka řeckokatolické

církve. Takže (Tomášek) měl na tom svůj podíl. V první vlně došlo asi 40 000 dopisů.

V Plynostavu jsem pracoval od roku 1960 až do května roku 1968. V době volna jsem pak pobýval u sestry v Bardejově. To už jsem tam měl dovolený pobyt.

Máte nějaké vědomosti o aktivitách, které byly v Praze zaměřeny ještě před Pražským jarem na řeckokatolické věřící?

Na to si už nevzpomínám.

Byl jim k dispozici nějaký řeckokatolický kněz?

Kdo by tehdy mohl dát kněze? Ljavinec tam byl a byl tam ještě Boris Turkyniak,⁹⁹ po vězení také pobýval v Praze. Ještě tam někdo pobýval, ale už si nevzpomínám..., otec Čižmár¹⁰⁰ tam byl. I on byl potom ve vězení, ...z Prahy, také ho zavřeli, protože tajně oddal věřící z východního Slovenska. Oni se o něm dozvěděli, tak se nechali oddat. Jistěže, nějaké kontakty byly. Navzájem se věřící povzbuzovali, že se dožijeme... Což se samozřejmě také později stalo.

V roce 1968, v březnu, byl pak otci biskupovi (Hopko) stanoven na pobyt klášter v Oseku,¹⁰¹ to byl koncentrační klášter řeholních sester ze Slovenska. Na hřbitově je asi 300 hrobů sester, co tam zemřely. Bylo tam spousta sester z různých kongregací a biskup spolu s dalšími řeholními bratry u těchto sester působil a i já jsem tam potom byl.

⁹⁹ Boris Turkyniak (1905-1980) r. 1928 vysvěcen na kněze, v roce 1950 prešovský děkan a po „soboru“ v květnu 1950 jej nalezneme na výplatní listině církevního oddělení Krajského národního výboru v Prešově coby poživatele výkonostního příplatku za první pololetí roku 1950..., později byl však rovněž vězněn a v roce 1968 sehrál pozitivní roli při obnovení řeckokatolické farnosti v Praze. Srov. <http://grkat.zaluzice.sk/?clanok=9-greckokatolicka-cirkev-na-slovensku>, (7.3.2012) a Vánoční setkání v katedrále, nesignováno, in: Jediným srdcem 1 (1998) 5.

¹⁰⁰ Otec Štefan Čižmár (1906-1984) nelze než ocenit paměť otce biskupa Kočiše. Za popsání skutek byl skutečně otec Čižmár Krajským soudem v Praze odsouzen 30. 3. 1960 na 18 měsíců odnětí svobody. Nedlouho poté (9.5.1960) byl však od tohoto trestu amnestován. Srov. VAŠKO: Likvidace řeckokatolické církve, 55.

¹⁰¹ Zde se jedná o drobnou nepřesnost ve vyprávění vladyky Kočiše. V popisované době pobýval biskup Hopko v Oseku již několik let (od roku 1964). Ke krátké přestávce v tomto nuceném pobytu však došlo v roce 1967, kdy se biskupu Hopkovi podařilo načas Osek opustit. Zanedlouho tam však byl tehdejšími bezpečnostními orgány vrácen zpět, odtud pravděpodobně plyne tato nepřesnost. Srov. ŠTURÁK: Dejiny gréckokatolíckej cirkvi v Československu, 122.

1. května 1968 jsem jel do Bardejova, kde jsem měl telegram, abych se dostavil do Košic a adresa byla uvedená na byt otce Bujňáka. Zde jsem se setkal s biskupem Hopkem, který tam byl na propustku, také zde byl arcibiskup Bukatko z Jugoslávie.¹⁰² Arcibiskup se mě zeptal, jestli bych mohl jít do Oseku, jelikož tam dostávají hodně pošty a otec Hopko po pobytu ve vězení není zcela zdrav. Také že je tam (v okolí Oseku) mnoho přesídlenců se Slovenska, se kterými je také nutno pomoci. Tak jsem v Plynostavu požádal o neplacenou dovolenou a odešel jsem do Oseku k biskupu Hopkovi. Tam jsem byl od května do 1. srpna 1968. Po povolení činnosti (řeckokatolické církve) jsem byl přeložený do farnosti Klenov u Prešova (Margecany). Tam jsem se dozvěděl, že už v březnu roku 1968 biskup Hopko také podal žádost na vládu o přehodnocení otázky likvidace řeckokatolické církve.

Tehdejší ministryně kultury doktorka Erika Kadlecová si potom sezvala do Prahy nejen biskupa Hopka, ale i pravoslavné z Prešova a Michalovec a byl tam přítomný i redemptorista otec Štefan Lazor.¹⁰³ Už tam na nás začali pravoslavní útočit, co to vlastně děláme?! Ministryně se nás ale tehdy zastala, že to není jen náš nápad, že s tím mají dost do činění i státní orgány v souvislosti s budováním socialismu s lidskou tvářící, takže jim to moc nevyšlo. Oni ji chtěli popudit proti nám a naopak ona je umlčela.“

Tolik svědectví otce biskupa Kočiše o období, kdy byla činnost řeckokatolické církve násilně potlačena. Přes poměrně málo dostupných informací můžeme i díky tomuto rozhovoru konstatovat, že i v době násilného potlačení řeckokatolické církve si její věřící a duchovní dokázali dál udržovat svoji víru za vzájemné podpory

¹⁰² Gabriel Bukatko (1913-1981) v letech 1964-1980 arcibiskup bělehradský (římskokatolická arcidiecéze bělehradská), srov. http://en.wikipedia.org/wiki/Roman_Catholic_Archdiocese_of_Belgrade, (7.3.2012).

¹⁰³ Štefan Lazor (1913-1996) kněz, redemptorista. Za pastorační činnost mezi řeckokatolíky a činnost ve prospěch budoucího obnovení řeckokatolické církve v době illegality opakovaně vězněn. Více o něm např. DZURČANINOVÁ Anna: O. Štefan Lazor, CSsR – rehoľný kňaz a misionár (diplomová práce obhájená na RCMBF Univerzity Komenského) Košice 1999, dostupné on-line: <http://www.fara.sk/grksarjastrabie/?stranka=osobnosti>, (12.3.2012).

poskytované i přes pronásledování a veškerá nebezpečí s ním spojená. Jaké plody tato oboustranná statečnost přinesla (a vlastně stále přináší), nám ukáží následující kapitoly.

2.3 Rok 1968 a obnova farnosti

Na jaře roku 1968 organizuje otec Ivan Ljavinec výše zmíněnou petiční akci za obnovení činnosti řeckokatolické církve. Petici s více než 40 000 podpisy předal vládě tehdejší apoštolský administrátor arcidiecéze pražské biskup František Tomášek. S jeho podporou se ještě před opětovnou legalizací konala řeckokatolická velikonoční liturgie v kostele sv. Kříže v Praze Na Příkopech. Zároveň v Praze vzniká Akční výbor na obnovení pražské řeckokatolické farnosti a vrácení farního chrámu sv. Klimenta. Při činnostech ve prospěch vytyčených cílů akčního výboru projevuje své vynikající právnické schopnosti a zkušenosti jeho předseda JUDr. Ivan Parkányi, nám již známý z období zakládání farnosti v době 1. republiky.¹⁰⁴

S ohledem na to, co bylo výše naznačeno o činnosti otce Ljavince v Praze po jeho propuštění z výkonu trestu, můžeme konstatovat, že zde popsané aktivity by se v roce 1968 sotva mohly uskutečnit, pokud by jim nepředcházelo dosud bohužel ne zcela zmapované období jistě usilovné činnosti mezi řeckokatolíky v Praze v době, kdy byla řeckokatolická církev takzvaně v ilegalitě.

Obnova činnosti byla následně řeckokatolické církvi povolena nařízením vlády č. 70/1968 ze dne 13. června 1968. Po osmnácti letech se do Prešova vrací otec biskup Vasil Hopko, kterému je však státem povolena pouze činnost pomocného biskupa. Vedení prešovské eparchie se 2. dubna 1969 ujímá otec Ján Hirka coby ordinář s právy sídelního biskupa.¹⁰⁵ Sídelním biskupem prešovským mohl být otec

¹⁰⁴ Srov. V metropoli jižních Čech, nesignováno, in: *Jedním srdcem* 1 (1999) 5 a Dr. Ivanu Parkányimu 100 let, in: *Jedním srdcem* 1 (1996) 4.

¹⁰⁵ Srov. ŠTURÁK: *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi*, 158.

Hirka jmenován až po pádu komunistického režimu. Na biskupa byl konsekrován v Prešově teprve po změně režimu 17. února 1990.¹⁰⁶

Pražská řeckokatolická farnost byla obnovena ještě v roce 1968 a prvním farářem obnovené farnosti se stal otec Emanuel Hlaváč, který farnost vedl ještě před její likvidací. Po něm se v dubnu roku 1969 stává farářem otec Ivan Ljavinec s pověřením jurisdikce pro celé území Čech a Moravy.¹⁰⁷

V Brně se daří otci Jakubu Hradilovi obnovit bohoslužby v řeckokatolickém farním kostele sv. Josefa od 21. července 1968. Roku 1971 je mu však opětovně odebrán státní souhlas a aktivita řeckokatolické církve v Čechách a na Moravě je tím omezena jen na Prahu. Pouze za mimořádných okolností (např. při pohřbech) a se značnými obstrukcemi povolují státní úřady pražskému faráři otci Ljavincovi vykonat tyto příležitostné služby. Tak tomu bylo například s pohřbem otce Hradila ještě v roce 1986.¹⁰⁸

2.4 Farnost v době tzv. normalizace

Jak již bylo uvedeno výše, je činnost řeckokatolické církve v Čechách omezena pouze na pražskou farnost. Postoj normalizačních úřadů k řeckokatolické církvi navíc nabírá opětovně nepřátelský kurz a obnovení její činnosti je považováno za nežádoucí následek vývoje společnosti v době Pražského jara.¹⁰⁹

Pražská farnost však přes veškerou těžkost tohoto období žije, i v podmínkách nesvobody se pomalu rozvíjí a chrám sv. Klimenta se znovu stává významným centrem pro řeckokatolíky, kteří do Prahy přicházejí z různých koutů světa.¹¹⁰ Lze si přirozeně klást otázku, zda by život a vývoj farnosti ve svobodných podmínkách neprobíhaly lépe,

¹⁰⁶ Srov. HANUŠ Milan: *Obnova řeckokatolických farních společenství v Čechách a na Moravě*, in: *Řeckokatolický kalendář* (2005) 40.

¹⁰⁷ Srov. tamtéž.

¹⁰⁸ BLAŠČÁK Josef, STRUKOVÁ Jaroslava: *Sedmdesát let farnosti Brno*, in: *Řeckokatolický kalendář* (2007) 93-94.

¹⁰⁹ Srov. ŠTURÁK: *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi*, 170-171.

¹¹⁰ Srov. PEŠEKOVÁ Mária: *Vzácná milost*, in: *Exarchát* 5 (2006) 12.

ale tuto otázku nelze zodpovědět spolehlivě. Lze pouze dovozovat, že by její vývoj mohl být podobný tomu, jak jej poznáme po změně režimu, jen o téměř tři desítky let dříve.

Přes poměrně malé množství pramenů můžeme poukázat na některé projevy života farnosti v této době, které nám dosvědčují její životaschopnost.

Roku 1969 obnovuje svoji činnost sbor sv. Vladimíra, který při katedrále sv. Klimenta působil od roku 1946 a působí do současné doby.¹¹¹

Při příležitosti 1100. výročí smrti sv. Cyrila 14. února 1969 sloužil otec biskup Vasil Hopko archijerejskou svatou liturgií ve farním chrámu sv. Klimenta v Praze. Bylo to po dlouhé době jedno z jeho prvních veřejných vystoupení a chrám byl věřícími zcela zaplněn. Po zbývající dobu svého života a navzdory stupňujícím se zdravotním potížím pak navštěvuje farnost při oslavách chrámového svátku každoročně.¹¹² Jeho návštěvy jsou pro věřící ve farnosti povzbuzením k vytrvalosti ve víře v nelehké době.

V roce 1984 probíhá restaurování interiéru kostela a ve spolupráci s akademickým sochařem Karlem Stádníkem se chrám dočká nového jedinečného ikonostasu, harmonicky sladěného s barokním interiérem původně latinského kostela. Motivem pro jeho vytvoření byla vděčnost za záchranu církve navzdory jejímu pronásledování a za pomoc v těžkých zkouškách.¹¹³

Údaje z matriky farnosti¹¹⁴ zapsané v letech 1968-1989 nám pak o životě farnosti přinášejí následující svědectví:

- Křty – biřmování, případně přijetí do církve včetně změn obřadu: 258
- Oddaní: 117

¹¹¹ Srov. K druhému výročí apoštolského exarchátu, nesignováno, in: Jediným srdcem 2 (1998) 7.

¹¹² Srov. KOČERHA Ján: Jsme v Božích rukách, in: Řeckokatolický kalendář (2004) 37-38.

¹¹³ Srov. STRUKOVÁ Jaroslava: K 75. narozeninám Kyr Ivana Ljavince, in: Jediným srdcem 2 (1998) 5.

¹¹⁴ Viz příloha č. 1.

- Zemřelí: 260

Z uvedených počtů tedy vyplývá, že se v době normalizace ročně ve farnosti konalo v průměru 12 křtů, 5 svateb a 12 pohřbů. Tyto počty nám poslouží pro další porovnání kvantitativního růstu farnosti v budoucích letech, k němuž dojde v práci níže. Dále i přes upozornění zapsané do matriky o. Ivanem Ljavincem v červnu roku 1988, které varuje před možností oprávněných pochybností o udělení svátosti biřmování v některých případech¹¹⁵, a to zejména v prvních letech jejího vedení, nám matrika o životě farnosti v době nesvobody též vydává své svědectví. Díky ní můžeme konstatovat téměř vyrovnaný poměr mezi počtem nových a zemřelých členů farnosti v tomto nelehkém období. V matrice pak nalezneme zaznamenaný i případ přijetí do řeckokatolické církve věřícího přicházejícího z protestantské tradice, což dosvědčuje schopnost oslovovat hledající i mimo tradiční prostředí.

Tato kapitola nás seznámila s historií farnosti od počátků zakotvení řeckokatolické církve na českém území v podobě založení prvních dvou farností v Čechách a na Moravě až po konec komunistického režimu. Představila nám dobu nadějného vývoje farnosti v době 1. republiky a velikou šíři záběru pastoračního působení v této době. Byli jsme také seznámeni s útlumem života farnosti ve válečných letech, ke kterým se nepodařilo naleznout mnoho zdrojů informací, s obdobím krátké naděje na svobodné působení v prvních poválečných rocích i s dobou krajního útlaku v podobě postavení řeckokatolické církve mimo zákon v letech 1950-1968 a snahou věřících i duchovních o přežití této doby v naději na budoucí obnovu činnosti své církve. Dále se podařilo získat informace o životě farnosti v době tzv. normalizace. Z představené historie můžeme zcela právem konstatovat, že farnost ve svobodných letech své existence získala kvalitní základy pro to, aby veškerá období útlumu či útlaku,

¹¹⁵ Konkrétně se jednalo o adepty biřmování, jejichž otec byl římskokatolického vyznání. V některých případech jim svátost biřmování nebyla ve východním ritu udělena.

mezi nimiž jí byla vždy dopřána pouze kratičká období ke svobodnému nádechu, zdárně přečkala a dočkala se tak možnosti působení ve svobodných podmínkách po roce 1989. Vývoji v tomto období se však bude věnovat již další kapitola.

3 USPOŘÁDÁNÍ ŘECKOKATOLICKÉ CÍRKVE V ČR

Od doby první republiky, kdy farnost u sv. Klimenta spadala pod jurisdikci prešovského biskupství, došlo v uspořádání řeckokatolické církve v České republice a na Slovensku k významným proměnám. V době první republiky spadala drtivá většina řeckokatolíků na území tehdejšího Československa pod pravomoc prešovského, případně mukačevského biskupa. Farnosti na území Čech a Moravy pak vznikají jednoznačně v režii a jurisdikci biskupství prešovského. Po nadějném rozvoji ve svobodných poměrech první republiky a krátkého poválečného období nastala v době tzv. normalizace situace, kdy na území dnešní ČR existuje jediná fungující řeckokatolická farnost, a to v Praze. Po roce 1989 dochází k proměnám tohoto uspořádání.

3.1 Změny a vývoj po roce 1989, respektive 1993

Rok 1989 přináší řeckokatolíkům stejně jako věřícím z ostatních církví opětovnou svobodu a farnost v Praze, stále ještě jediná pro všechny řeckokatolíky na českém území, může začít normálně fungovat. Překvapujícími se staly výsledky sčítání obyvatelstva v roce 1991, kdy se k řeckokatolickému vyznání v Čechách a na Moravě přihlásilo celkem 8744 věřících. Lze však oprávněně hovořit o vysoké pravděpodobnosti splynutí značné části věřících s římskokatolickým a pravoslavným prostředím z důvodu dlouhodobého a nuceného utlumení aktivit jejich vlastní církve.¹¹⁶

V dubnu roku 1992 zřizuje prešovský biskup Mons. Ján Hirka děkanáty v Ostravě pro Moravu a Slezsko a v Liberci. Po rozdělení Československa na dva samostatné státy je pak zřízen pro řeckokatolíky v České republice samostatný biskupský vikariát. Biskupským vikářem je jmenován otec Ivan Ljavinec a kancléřem otec Eugen Kočiš. Sídlem biskupského vikariátu se stala část farní budovy

¹¹⁶ Srov. HANUŠ: Obnova řeckokatolických farních společenství v Čechách a na Moravě, 40-41.

farnosti u sv. Haštala na Praze 1, která byla zásluhou arcibiskupa Františka kardinála Tomáška a světícího biskupa pražského Jana Lebedy dána farnosti u sv. Klimenta k dispozici v roce 1989.¹¹⁷ Mezi první kroky v rámci činnosti biskupského vikariátu patří obnovení farností v Brně, Bruntále a Liberci k 1. lednu 1994.¹¹⁸

3.2 Vznik nových farností

Po obnově některých původních farností následuje vlna zakládání farností nových. Mezi prvními jsou to farnosti v Chomutově, Ostravě a Plzni. Dalším podnětem pro založení nových farností bylo vysvěcení několika absolventů teologie z Prahy a Olomouce a přijetí skupiny ženatých kněží tajně vysvěcených v podzemní církvi do pastorače v rámci řeckokatolické církve. Po roce 1998 jsou proto zakládány farnosti v Českých Budějovicích, Jihlavě, Kroměříži, Olomouci, Ústí nad Labem. Mezi důležitá kritéria pro zřizování farností patřila jednak existence alespoň malé komunity věřících, jednak možnost disponovat chrámem.¹¹⁹ Takto jsou postupně zakládány i další farnosti až k současnému stavu 20 farností a 16 filiálních obcí v sedmi děkanátech.¹²⁰

Ještě předtím, než bylo dosaženo tohoto stavu, však dochází k jedné důležité úpravě v uspořádání řeckokatolické církve na českém území, o které bude vhodné pojednat v samostatné kapitole.

3.3 Apoštolský exarchát

Výše naznačenou úpravou je vznik tzv. Apoštolského exarchátu řeckokatolické církve v České republice. Jeho založení úzce souvisí s rozpadem bývalého Československa. Vzhledem k tomu, že řeckokatolíci na území nově vzniklé České republiky stále spadali pod pravomoc řeckokatolického biskupství v Prešově, byla zde zjevná

¹¹⁷ Srov. www.exarchat.cz, záložka „Historie exarchátu“ (24.3.2012).

¹¹⁸ Srov. HANUŠ: *Obnova řeckokatolických farních společenství v Čechách a na Moravě*, 40-41.

¹¹⁹ Srov. *tamtéž*.

¹²⁰ Viz příloha č. 3 – mapa exarchátu.

potřeba vytvoření vlastní církevní správy. Prvním krokem bylo založení již výše zmíněného biskupského vikariátu, který však i nadále spadal do jurisdikce prešovského biskupství. Jelikož i orgány státní správy projevovaly zájem o uvolnění řeckokatolické církve v České republice ze svazku s prešovským biskupstvím, byly za aktivní účasti tehdejšího apoštolského nuncia v ČR Giovanniho Coppy podniknuty příslušné kroky a papež Jan Pavel II. zřizuje následně bulou „Quo aptius consuleretur“ ze dne 15. března 1996 Apoštolský exarchát pro věřící řeckokatolické církve v České republice. Tím zároveň zanikl již zmíněný biskupský vikariát. Prvním apoštolským exarchou je jmenován dosavadní biskupský vikář o. Ivan Ljavinec, který je 30. března 1996 vysvěcen na biskupa v bazilice sv. Klimenta v Římě.¹²¹

V rámci uspořádání řeckokatolické církve exarchát plní úlohu určitého předstupně pro vznik eparchie (diecéze).¹²² Kodex kánonů východních církví nám k tomu v kánonu 311 sděluje, že „*Exarchát je skupina božího lidu, která pro zvláštní okolnosti nebyla zřízena jako eparchie a která územně nebo z jiného důvodu byla rozhodnutím svěřena do správy exarchovi.*“¹²³ Jedná se tedy o organizačně a církevně právní formu uspořádání skupiny věřících, v našem případě byzantského obřadu, žijících na daném území. Mezi zmíněné zvláštní okolnosti může patřit například to, že daná skupina věřících žije na tomto území v diaspoře a farnosti či pastorační střediska se zde teprve začínají vytvářet, jako tomu bylo s řeckokatolíky v době zřízení exarchátu na území České republiky. V čele exarchátu pak stojí biskup - exarcha se všemi právy biskupa diecézního. Narozdíl od diecézního biskupa však exarcha zpravidla¹²⁴ spadá pod přímou

¹²¹ Srov. KOČERHA Ján: Rozhovor s vladykou Jánem Eugenem Kočišem, in: Řeckokatolický kalendář (2005) 47.

¹²² Srov. 10 let Apoštolského exarchátu, 84.

¹²³ CCEO, 311, dostupné on-line: <http://farnosthk.wbs.cz/Cceo.doc>, (18.3.2012).

¹²⁴ V rámci východních katolických církví je zde i možnost podřízenosti patriarchovi, nachází-li se exarchát na území tzv. patriarchální církve. Srov. CCEO, 314, 318.

pravomoc Apoštolského stolce prostřednictvím vatikánské Kongregace pro východní církve.¹²⁵

Apoštolský exarchát zřízený pro katolíky byzantského obřadu v ČR je navíc zvláštní tím, že je určen pro všechny katolíky byzantského obřadu, kteří žijí na území ČR, bez rozdílu národnosti, a jak již bylo řečeno výše, spadá pod přímou pravomoc Apoštolského stolce, tj. nespadá pod pravomoc žádné z třinácti tzv. církví „sui iuris“ byzantské tradice, které jsou uspořádány v těsnější závislosti na národnostních skupinách. V tomto ohledu však není Apoštolský exarchát v ČR jedinou výjimkou. Obdobně je zřízen například exarchát pro katolíky byzantského obřadu v Bulharsku.¹²⁶

Výše uvedené řádky nás v rámci představení uspořádání řeckokatolické církve v naší zemi seznámily s tím, jak se do něho promítly změny a vývoj, který nastal po roce 1989. Za více než dvě desetiletí došlo k velmi významným proměnám tohoto uspořádání a lze jen konstatovat, že tyto změny znamenají veliký posun od de facto jediné farnosti pro celé území Čech a Moravy po současný stav exarchátu zahrnujícího sedm děkanátů, dvacet farností a šestnáct filiálních obcí. Takto téměř až překotný vývoj nebyl dosud v historii řeckokatolické církve na českém území zaznamenán. Bližší posouzení příčin tohoto vývoje by možná vydalo na další obsáhlou studii. Přesuňme však poté, co jsme se seznámili s výše uvedenými informacemi a fakty, svoji pozornost blíže k současné farnosti z hlediska pastorage.

¹²⁵ Srov. 10 let Apoštolského exarchátu, 84.

¹²⁶ Srov. www.exarchat.cz, záložka „Církev Sui Iuris“ (24.3.2012).

4 PASTORAČNÍ ČINNOST FARNOSTI

V souladu s odkazem II. vatikánského koncilu můžeme pastorači chápat jednak jako působení uvnitř církve, tj. jako péči o věřící, a rovněž i jako působení navenek, tedy angažování se ve prospěch obecného blaha a také těch, kteří stojí na okraji církve a potažmo i společnosti.¹²⁷ Z důvodu vytyčení určitého základního rozdělení oblastí pastorační činnosti považují za vhodné využít toto pojetí i pro představení současné podoby pastorace ve farnosti u sv. Klimenta.

Než bude tímto způsobem o pastorační činnosti farnosti blíže pojednáno, představíme si nejprve místo, kde se farnost setkává – kostel sv. Klimenta. Ten v životě farnosti vždy hrál velmi důležitou úlohu s ohledem na to, že charakteristickým rysem farnosti je (a vždy byla) diaspora farníků, a jak jsme si již ukázali výše, kostel pro ně představoval jednotné centrum přesahující obvod města, ve kterém je postaven. Ze současného pohledu je povýšení kostela na katedrální chrám exarchátu logickým důsledkem uvedeného jevu.

4.1 Katedrální chrám – kostel sv. Klimenta

Jak bylo již napsáno výše v kapitole o vzniku farnosti v Praze, daroval řeckokatolické církvi tento kostel arcibiskup pražský František Kordač v roce 1931. Na místě kostela, dnes katedrálního chrámu apoštolského exarchátu, stál ve středověku původně románský kostel sv. Klementa. Ten byl v letech 1432-1556 součástí dominikánského kláštera a následně byl kostel převzat jezuity. Současná barokní podoba je z doby přestavby chrámu v letech 1712-1715. V 19. století sloužil kostel gymnáziu a semináři.

Zvnějšku vypadá kostel nenápadně, uvnitř je však v souladu s barokní architekturou velmi zdobný. Jedná se o jednolodní chrám, osvětlený osmi velkými okny.

¹²⁷ Srov. OPATRŇY Aleš: Pastorační péče v méně obvyklých situacích, Část I., studijní texty, Praha: KTF UK, 2001.

Na klenbě kostela se nacházejí fresky od malíře Jana Hiebela, staršího malířského cechu v Praze, zemřelého v roce 1755. Jednotlivé fresky zobrazují následující výjevy: nalezení zázračného pramene v době vyhnanství sv. Klimenta na Krymu, po něm následuje freska zobrazující mučednickou smrt sv. Klimenta, další freska zobrazuje oslavu jeho ostatků a na čtvrté fresce vidíme výjev nebe s nejsvětější Trojicí, orodujícími svatými Klimentem a Aloisem a anděly držícími plátno s vyobrazením koleje v Klementinu.

Prostor okolo hlavního oltáře je vyzdoben tak, že za oltářním stolem se nachází freska využívající zeď kostela až do klenby k zobrazení mramorového oltáře s bílými obrazy čtyř evangelistů. Uprostřed pak nalezneme olejový obraz sv. Klimenta, jež andělé vynášejí na nebesa. Kromě hlavního oltáře se v chrámu, podobně jako u všech větších latinských kostelů z dřívější doby, nachází tzv. boční oltáře, kterých je v tomto kostele celkem šest. Na tzv. evangelní straně je u hlavního oltáře oltář sv. Heraklija s jeho velkou sochou. Pod menzou tohoto oltáře je znázorněn hrob sv. Jana Nepomuckého. U kazatelny se pak nachází oltář Obětování Páně, pod jehož menzou je socha umírajícího sv. Františka Xaverského. Na posledním oltáři v této řadě nalezneme obraz rodiny Páně a pod jeho menzou stojí socha sv. Marie Magdaleny.

Na tzv. epištolní straně je pak u hlavního oltáře oltář se sochou sv. Josefa, jenž drží v náručí malého Ježíše. Na oltářním nástavci je socha Anděla Strážného a pod menzou oltáře se nachází socha Ježíše v hrobě. Dalším bočním oltářem v této řadě je tzv. morový oltář sv. Františka Xaverského, který je památkou na mor z roku 1713. Oltářní obraz nám ukazuje na hrůzy morové rány. Po stranách jsou pak sochy svatých Šebestiana a Rocha. Na oltářním nástavci najdeme řezby zobrazující mor. Pod menzou oltáře je hrob sv. Aloisie s klečícím andělem. Posledním oltářem v této řadě je pak oltář sv. Linharta s obrazem od Petra Brandla, na němž je vyobrazen

sv. Linhart a sv. Vavřinec vznášející se nad ním k nebesům. Pod menzou oltáře stojí socha sv. Štěpána.

Tolik k nástinu uspořádání interiéru chrámu. Nyní se přesuňme k popisu typicky východního prvku kostela sv. Klimenta – ikonostasu.¹²⁸ Ten je v současné době již v pořadí druhým ikonostasem tohoto chrámu. Původní ikonostas, který zde byl umístěn, byl dřevěný ikonostas přenesený z kostela sv. Kříže, kde se v době první republiky konaly jedny z prvních řeckokatolických bohoslužeb v Praze. Při již výše zmiňovaném restaurování interiéru kostela v roce 1984 je ve spolupráci s akademickým sochařem Karlem Stádníkem, projektantem Pavlem Vancem a uměleckým kovářem Tomášem Hlaváčkem vytvořen nový ikonostas, harmonicky sladěný s interiérem původně latinského kostela. Na ikonostasu nalezneme plastiky zobrazující poslední věčeři Páně, proroky Mojžíše a sv. Jana Křtitele a dvanáct apoštolů doplněných sv. Pavlem a třemi tzv. rovnoapoštoly - svatými Cyrilem, Metodějem a Vladimírem.

V rámci vytváření tohoto netradičně pojatého ikonostasu se však samozřejmě bral ohled na zachování symboliky tradičních ikonostasů, které jsou sestaveny jako tzv. ikonopisné vyobrazení dějin spásy pomocí zobrazení příběhů Starého i Nového zákona. Vlastní konstrukce ikonostasu je tvořena sloupy symbolizujícími apoštoly, na nichž je postavena církev dovršující proroctví Starého zákona. Ten je na ikonostasu představován prorokem Mojžíšem a posledním prorokem Janem Křtitelem na vyvýšených sloupech u carských vrat. Obepíná je vinná réva, jež symbolizuje eucharistii. Carská vrata jsou vyrobena ve tvaru hořícího keře a připomínají nám tak zjevení Boha Mojžíšovi. Na carských vratech se nachází ikona Zvěstování s andělem Gabrielem, jež spolu se symbolem hořícího keře odkazuje k Boží autoritě, jíž vděčíme za zjevení pravd víry. Jako připomínka vyvrcholení Božího vykoupení

¹²⁸ Ten ve východních chrámech plní funkci viditelného i fyzického oddělení prostoru kněžiště od zbytku chrámového prostoru. K průchodu ikonostasem do prostoru kněžiště slouží tzv. carská vrátka. Jimi je oprávněn procházet pouze kněz a osoby příslušující při liturgii.

je nad carskými vraty umístěna plastika představující Poslední večeři Páně.¹²⁹

Z toho, co jsme se o chrámu dozvěděli, můžeme zdůraznit skutečnost, že přizpůsobení barokního chrámu východní tradici je vždy nesnadný úkol. V souvislosti s tím si lze klást otázku, proč byl řeckokatolické církvi darován právě tento bohatě barokně vyzdobený kostel a ne nějaký jiný, vhodnější, který by se dal východní tradici přizpůsobit lépe. Na to lze však dnes již těžko odpovědět. Jako pokus o odpověď si k tomu připomeňme, že jak je uvedeno v práci výše, vyvíjel otec Hopko úsilí o získání vhodného chrámu v Praze bezprostředně od svého příchodu v roce 1929 a byl přitom podporován dalšími společensky a politicky významnými osobami.¹³⁰ Přesto toto úsilí trvalo téměř dva roky. Jestliže chrám nebyl příliš vhodný z hlediska své výzdoby, byl a je zcela určitě velmi uspokojivý svými prostorovými možnostmi, ať již s ohledem na potřeby tehdy budované farnosti v nadějně se rozvíjejícím hlavním městě 1. republiky, anebo coby katedrální chrám apoštolského exarchátu v současnosti. Pravděpodobně právě tyto jeho prostorové možnosti byly v době darování upřednostněny. Z hlediska skloubení barokní výzdoby a východní tradice je pak zajímavým počinem výše popsany netradiční ikonostas. Navíc, není od věci k problematice připomenout, že jsou to především barokní nebo barokizované chrámy, které byly v minulosti řeckokatolické církvi jak v Čechách, tak i na Slovensku darovány, a řeckokatolická komunita je s největší pravděpodobností na určitou míru skloubení těchto dvou tradic již zvyklá. V tomto ohledu ani netradičně pojatý ikonostas v současném katedrálním chrámu nepůsobí na věřící rušivě a je na něm evidentně vnímána především očekávaná přítomnost ikon.

Poté, co jsme si alespoň zčásti představili kostel, bude vhodné představit i další důležitý prvek, který k životu této farnosti

¹²⁹ Srov. www.exarchat.cz, záložka „Katedrála sv. Klimenta“ (10.3.2012).

¹³⁰ Viz str. 32.

neodmyslitelně patří: chrámový sbor. Tento prvek má své významné místo v podílu farního společenství na bohoslužbách a zároveň má své pevné místo v byzantské liturgické tradici.

4.2 Chrámový sbor sv. Vladimíra

Tento sbor byl založen v roce 1946 tehdejším bohoslovcem a později jeho dlouholetým dirigentem Štěpánem Šutkem. K historii sboru můžeme říci, že je těsně spjat s osudem farnosti u sv. Klimenta a potažmo i řeckokatolické církve na našem území.

V poválečných letech měl sbor nejprve poměrně široké pole působnosti tak jako další obdobná tělesa různých národnostních menšin v době Československé republiky. V té době se zaměřuje i na ukrajinské lidové písně a dokonce působí jako taneční a divadelní soubor. V době násilného potlačení činnosti řeckokatolické církve je samozřejmě potlačena i činnost sboru. Jeho tehdejší dirigent Štěpán Šutko však i tehdy působí v rámci různých kulturních spolků. Pomáhá tak svým dílem k udržení kontinuity vědomí příslušnosti ke svému národu, řeckokatolické církvi a k uchování duchovních hodnot jak řeckokatolíků, tak i pravoslavných.¹³¹

V roce 1969 sbor obnovuje svoji činnost a pokračuje v ní pod vedením současné dirigentky Olgy Mandové dodnes.

Mezi významné počiny sboru, které přesáhly obvyklý rozsah jeho působení, patří například vystoupení sboru v Radiu Vatikán při pouti do Říma v roce 1969.¹³² Nahrávka tehdy precizně zazpívané liturgie je příležitostně ke slyšení na vlnách tohoto rozhlasu dodnes. „Stopy“ působení sboru můžeme naléznout i při sledování filmu Nejasná zpráva o konci světa, k jehož částečnému hudebnímu doprovodu byl sbor přizván režisérem Jurajem Jakubiskem.¹³³

¹³¹ Srov. Dirigent Mgr. Stepan Šutko, nesignováno, in: 10 let Apoštolského exarchátu, 85.

¹³² Srov. PILIP Ivan: Vzpomínka na dirigenta Mgr. Štěpána Šutka, 10 let Apoštolského exarchátu, 88-89.

¹³³ Srov. ŠVARCOVÁ Marie, MANDOVÁ Olga: Sbor sv. Vladimíra, in: 10 let Apoštolského exarchátu, 92.

Jak již bylo uvedeno výše, má chrámový sbor své pevné místo v byzantské liturgické tradici. Vzhledem k uspořádání východní liturgie, jejíž rámeček tvoří liturgické zpěvy zpívané střídavě knězem, kantorem a sborem, tvoří sbor tam, kde je ve farnosti zřízen, významný prvek, jehož prostřednictvím se věřící podílejí na bohoslužbě daného společenství. Za důrazné připomenutí stojí skutečnost, že právě díky docházení do sboru se mnozí věřící bez rozdílu obřadové příslušnosti mohli v dobách nesvobody blíže seznámat s řeckokatolickou spiritualitou, symbolikou, hloubkou a smyslem východní liturgie a sbor tak v této na příležitosti ke katechezi chudé době plnil také významnou katechetickou funkci. S ohledem na řádky výše má správně fungující sbor navíc i svůj pastorační rozměr, neboť z hlediska východní liturgie patří účast na sborovém zpěvu mezi jednu z neaktivnějších forem účasti laika na bohoslužbě. Především z těchto důvodů byly chrámovému sboru sv. Vladimíra, který je k tomu všemu ve zdejších končinách ojedinělý délkou doby svého působení, věnovány i výše uvedené řádky. Cestou tohoto seznámení se s chrámovým sborem jsme se již také zčásti dotkli společenství věřících ve farnosti. Podívejme se na toto společenství v následujících řádcích blíže, a to nejprve z hlediska jeho složení.

4.3 Skladba farníků a cílové skupiny

V současné době, případně ve velmi nedávné historii můžeme z hlediska skladby věřících hovořit o několika skupinách farníků. Za první skupinu si zasluhují být označeni potomci první a druhé vlny přistěhovalců z Podkarpatské Rusi, Ukrajiny či východního Slovenska. Tato skupina sice není v současnosti v poměru ke skupinám ostatním již příliš početná, avšak svůj nesporný význam má především tím, že se jedná o ty věřící, kterých se buď přímo, anebo nepřímo dotklo potlačování řeckokatolické církve v době totality, a oni přesto dokázali

svoji specifickou křesťanskou tradici i v takových podmínkách udržet a předat dál.¹³⁴

K početně největším skupinám věřících ve farnosti pak patří Ukrajinci a Slováci. V případě slovenských věřících pak mimo jiné i s ohledem na jejich počet došlo nakonec 30. ledna 2009, po cca tříleté předchozí existenci slovenského řeckokatolického společenství v kostele Nejsvětější Trojice v Praze, ke zřízení vlastní personální farnosti u tohoto kostela.¹³⁵

Ukrajínští věřící v současné době tvoří nejvíce početně zastoupenou skupinu v rámci farnosti. Naopak nejméně početnou, ale též významnou skupinou jsou pak čeští věřící, které oslovila řeckokatolická tradice a jsou buďto členy řeckokatolické církve, anebo navštěvují řeckokatolické bohoslužby, i když náleží k latinskému obřadu.

Podívejme se nyní na takto popsané složení farníků s ohledem na cílové skupiny, jež v této farnosti pro pastorační vznikají.

Je samozřejmé, že se napříč popsanými skupinami ve farnosti nacházejí celkem obvyklé cílové skupiny pastoračního působení, jež souvisí s udělováním iniciačních svátostí, svátosti manželství apod.

Vzhledem k výše popsané skladbě farníků a početnímu zastoupení jejich jednotlivých skupin zde však krystalizuje jedna oblast pastoračního působení, která má svá zvláštní specifika. Touto oblastí je pastorační činnost zaměřená na nejpočetnější skupinu současných farníků – Ukrajinců. Představíme-li si tuto nejsilněji zastoupenou skupinu blíže, dozvíme se o ní následující skutečnosti.

Početně se jedná cca o 700-850 farníků. Poměr mezi těmi, kteří zde pobývají dlouhodobě s celými rodinami a osobami pobývajících zde příležitostně a dočasně, tj. především z důvodů pracovní migrace, můžeme vyjádřit poměrem 40:60%. Oproti minulosti, zejména době

¹³⁴ Srov. HANUŠ: *Obnova řeckokatolických farních společenství v Čechách a na Moravě*, 38-39.

¹³⁵ Srov. <http://trojica.reckokat.cz/>, záložka „O nás“ (22.3.2012).

1. republiky, nalezneme dnes mezi osobami pobývajícími zde příležitostně téměř rovnoprávné zastoupení mužů a žen.¹³⁶

Právě v případě ukrajinských věřících můžeme ještě více než u ostatních skupin velmi dobře vnímat kromě potřeby pastorace vnitřní i potřebu pastorace vnější. Podrobněji se však tímto tématem budeme zabývat více v řádcích, které budou následovat níže.

4.4 Současná podoba pastorace a vzdělávání ve farnosti

Řečeno ve smyslu slov současného generálního vikáře apoštolského exarchátu, spočívá dnešní pastorační působení jednak ve snaze zachytit ty řeckokatolíky, kteří se zde usadili od konce druhé světové války, postarat se o ně a také o ty, kteří jsou zde jen na přechodnou dobu. Samozřejmostí je pak snaha oslovovat nepokřtěné a hledající.¹³⁷ Tato charakteristika současné pastorace je původně vyřčena směrem k celému exarchátu. Vzhledem ke skutečnosti, že skladba řeckokatolických věřících v exarchátu je pouze s drobnými nuancemi v početním poměru již výše uvedených skupin obdobná stavu, který jsme si popsali v Praze, můžeme ji bez obav vztáhnout i na pražskou řeckokatolickou farnost.¹³⁸

Pojmeme-li tedy tato slova jako určité programové prohlášení týkající se pastorace řeckokatolíků, můžeme se podle nich blíže seznámit i se současným stavem života farního společenství.

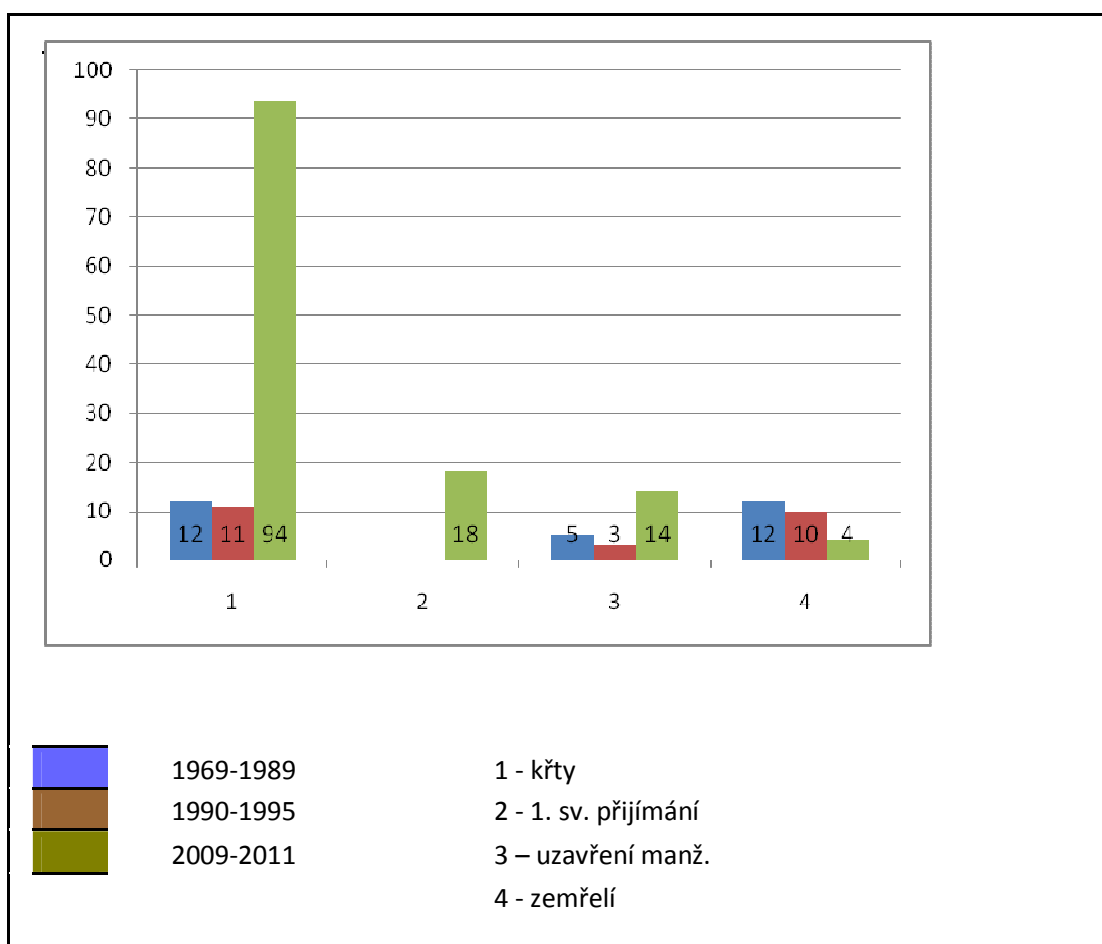
Z hlediska pastorační péče o všechny výše uvedené skupiny farníků vidíme jednak pastorační činnost související s udělováním iniciačních svátostí, uzavřením manželství apod., můžeme říci – související s viditelnými projevy pastorace vnitřní, včetně výuky náboženství, příprav na první svaté přijímání, přijetí svátosti

¹³⁶ Kvalifikovaný odhad po konzultaci s farním vikářem otcem Mgr. Radimem Tutrem.

¹³⁷ Srov. FOLKMANOVÁ Viera: Rozhovor k desátému výročí AE, in: Řeckokatolický kalendář (2006) 67.

¹³⁸ Srov. např. ZASSIEDKO Ruslan: Řeckokatolíci v jižních Čechách – národnosti a společenské postavení, in: Exarchát 4 (2006) 14-15, nebo BLAŠČÁK Josef, STRUKOVÁ Jaroslava: Sedmdesát let farnosti Brno, in: Řeckokatolický kalendář (2007) 94.

manželství atd. K tomu si uveďme, že v ročním průměru se zde v letech 2009-2011 konalo 94 křtů, 18 prvních svatých přijímání, 14 svateb a 4 pohřby.¹³⁹ Převědeme-li si pro srovnání roční průměry z let normalizace a z prvních roků po opětovném nabytí svobody¹⁴⁰ do „řeči“ grafu, naskytne se nám tento obraz.

Na základě tohoto přehledu lze v posledním sledovaném období farnosti jednoznačně zkonstatovat prudký nárůst v počtech křtů a výrazný nárůst uzavřených manželství a nově i udělených prvních svatých přijímání. Naopak setrvalý pokles lze vidět v zaznamenaných počtech zemřelých.

¹³⁹ Srov. příloha č. 2.

¹⁴⁰ Srov. příloha č. 1.

Z jiného úhlu pohledu k tomu můžeme dodat, že největší skupinu dnešních farníků tvoří věřící v produktivním věku. I z tohoto důvodu nacházíme ve výkazech o činnostech duchovní správy farnosti v posledních sledovaných letech vysoké počty těch úkonů, které souvisejí s péčí o věřící jednotlivce (či páry) během života.

K dokreslení obrazu současné podoby pastorače a vzdělávání ve farnosti je dále vhodné připomenout konání lidových misií pro řeckokatolíky v listopadu roku 2006. Z hlediska cílů mohou být takovéto misie do jisté míry přirovnány k duchovní obnově farnosti, jak ji známe z římskokatolického prostředí. Přes nikoli hromadný průběh těchto misií, který oproti tradičním místům konání na východ od naší vlasti čítal zúčastněné „pouze“ v řádech desítek věřících, byly misie hodnoceny pozitivně z hlediska jejich hloubky i příležitosti k vzájemnému duchovně zaměřenému setkání věřících různých národností, kteří ve farnosti žijí.¹⁴¹

Dalším nezanedbatelným počinem v péči o věřící bylo v posledních letech zavedení bohoslužeb v národních jazycích. Kromě tradičního církevněslovanského jazyka se nyní ve farnosti konají bohoslužby také v ukrajinštině a češtině.¹⁴²

Svůj díl k obrazu pastorače a vzdělávání ve farnosti pak přináší také publikační činnost exarchátu, kdy mimo příležitostné publikace zaměřené na specifika východního obřadu a spirituality a na problematiku migrace v souvislosti se specifiky pastorače migrantů, vychází pravidelně od roku 1999 Řeckokatolický kalendář a od roku 2005 zpravodaj Exarchát.¹⁴³

Publikační činností jsme se vzhledem k jejímu určení dotkli též již několikrát naznačené oblasti týkající se pastorače vnější, kde můžeme následně zaznamenat i následující aktivity.

¹⁴¹ Srov. FOLKMANOVÁ Viera: Historicky první lidové misie pro pražské řeckokatolíky, in: Exarchát 6 (2006) 18-19.

¹⁴² Srov. FOLKMANOVÁ Viera: Patnáct let apoštolského exarchátu, in: Exarchát 32 (2011) 11.

¹⁴³ Srov. tamtéž.

Z hlediska šíře záběru a zacílení pomoci směrem k potřebným osobám je vhodné zmínit především činnost relativně nedávno zřízené Řeckokatolické charity (r. 2008). Její činnost se do života farnosti vzhledem ke zmíněné nejpočetnější skupině farníků promítá poskytováním sociálně-právního poradenství a výukou češtiny pro cizince. Dále pak již s širším zacílením jsou to zájmové kroužky a volnočasové aktivity pro děti.¹⁴⁴ Takto koncipovaná činnost charity však vychází z reflexe zkušeností ze setkávání se s potřebami věřících – migrantů z oblastí západní Ukrajiny přicházejících na naše území z důvodů potřeby zajištění nezbytných životních prostředků. Nemalý podíl na získání těchto zkušeností mají duchovní, kteří se s potřebami této skupiny v rámci svého působení v různých farnostech exarchátu seznámili. Je známé, že mnozí zejména dočasní migranti vnímají absenci domácího prostředí a svých blízkých. Farnost se jim pak i díky popisovaným aktivitám stává kouskem jejich vzdáleného domova.¹⁴⁵ Je vhodné dodat, že činnost ve prospěch těchto věřících má svůj význam z hlediska naplňování poslání farnosti. Můžeme v tomto ohledu též hovořit o již historické zkušenosti s tímto druhem pastorační činnosti, jak máme doloženo v kapitole o prvorepublikovém životě ve farnosti. Komunita věřících nacházejících se v postavení migrantů je oproti většinové společnosti vystavena větším sociálním tlakům a je v tomto ohledu také citlivější a zranitelnější v případě jakýchkoli negativních změn. Jak pastorační působení reflektující jejich potřeby, tak působení charity zaměřené na jejich podporu jsou proto zcela namístě a jedná se o zodpovědný přístup k evangelium vyzývajícímu k pomoci bližnímu v nouzi.

Jak plyne z řádků výše, vidíme v současné době ve farnosti poměrně široké spektrum činností, které nám dosvědčuje její pestrý život, životaschopnost a probíhající rozvoj. Toto vše je navíc obohaceno o národnostní a kulturní pestrost v rámci skladby věřících,

¹⁴⁴ KOČERHA Ján: Zápis z rady Řeckokatolické charity, in: Exarchát 28 (2010) 11.

¹⁴⁵ FOLKMANOVÁ Viera: Jsme kouskem domova, in: Exarchát 7 (2007) 10.

čímž je zpětně ovlivňována i podoba pastorační činnosti. Celkově lze pak současné období existence farnosti i s ohledem na její historii hodnotit jako jedno z nejlepších a s přihlédnutím k aktuálním počtům z výkazů o činnostech duchovní správy též jako dobu nadějného rozvoje. Pokusme se proto nyní v návaznosti na současnost nastínit také možnosti dalšího vývoje ve farnosti.

4.5 Záměry a vyhlídky do budoucnosti

Vzhledem k výše popsanému současnému obrazu života farnosti můžeme ve vztahu k početné komunitě ukrajinských věřících z hlediska nejbližší budoucnosti hovořit o přípravách projektů zaměřených na podporu sociálního začleňování a uplatnění na trhu práce. Činnost charity a farnosti je v tomto případě ve farnosti propojena s ohledem na největší koncentraci dané cílové skupiny v ČR. Směrem do budoucnosti můžeme také předpokládat, že i nadále bude činnost ve prospěch migrantů důležitou součástí pastorační činnosti. Poměrně dobrá pověst České republiky mezi Ukrajinci coby vhodného cíle migrace spolu s prvorepublikovou existencí společného státu, v němž měli domov i předkové obyvatel západní a současné Zakarpatské Ukrajiny, tomu budou napomáhat i do budoucna. Dále je v tomto ohledu dobré si ze zjištěných faktů připomenout i skutečnost, že poměrně velká část ukrajinské migrace je na území farnosti trvalá či dlouhodobá a jak mimo jiné dokládají i počty křtů a prvních svatých přijímání, žije tady generace dětí, které se již narodili zde. Tato generace může být v poměrně blízké budoucnosti v souvislosti se svým případným zapojováním se do většinové společnosti rovněž významným potenciálem pro další oslovení hledajících z řad domácího obyvatelstva. I tím může být přispěno k tomu, aby farnost zůstala věrná své historii, v níž svojí tradicí oslovovala i domácí obyvatelstvo, a nestala se proto nikdy ghetem pro věřící jedné národnosti. Vzhledem k vývoji v počtech a skladbě věřících v posledních letech by se některým interpretům mohlo zdát, že takové nebezpečí zde nyní hrozí.

Díky výše popsanému potenciálu má však farnost naopak možnost být i nadále určitým mostem mezi křesťanskými tradicemi a též i jednotlivými slovanskými kulturami.

ZÁVĚR

Cílem práce bylo představení řeckokatolické farnosti u kostela sv. Klimenta v Praze tak, aby byl získán přehled nejen o jejím rozvoji z hlediska života a pastorační činnosti, ale též o její identitě a v souvislosti s tím i o fenoménu řeckokatolické církve v České republice jako takové. To vše velmi úzce souvisí s tradicí, kterou farnost, stejně tak jako celá řeckokatolická církev, na území, kde působí, reprezentuje. Zmiňovanou tradicí pak není nic jiného než tradice východního křesťanství, které je v plné jednotě s římskokatolickou církví.

S ohledem na potřebu bližšího vysvětlení jaký význam tato plná jednota má, mají první kapitoly práce poměrně široký rozsah. K vysvětlení pojmu plné jednoty byla zvolena cesta historického přehledu, jenž je věnován vývoji církve z hlediska východní a západní křesťanské tradice, rozdílného vývoje těchto tradic, jejich vzájemných vztahů a ztráty původní církevní jednoty. Druhá část první kapitoly je věnována pokusům o opětovné obnovení církevní jednoty křesťanského východu a západu a místně omezeným úspěchům těchto snah v podobě tzv. unií, z nichž řeckokatolická církev čerpá opodstatnění své existence. Závěr první kapitoly je poté věnován postupnému rozvoji řeckokatolické církve a jejích struktur v sousedních východních regionech od uzavření unií s římskokatolickou církví až do doby bezprostředně po konci 1. světové války.

Druhá kapitola je pak zpočátku věnována zakotvení řeckokatolické církve v Čechách a na Moravě v podobě založení prvních dvou farností na tomto území ve třicátých letech 20. století. Následující část kapitoly je věnována životu a pastoračnímu působení farnosti u sv. Klimenta v Praze od jejího vzniku až do roku 1948. V této části kapitoly pak nacházíme obraz života farnosti, který se v první fázi její existence rychle a slibně vyvíjel. Důkazem toho je popsána širší záběru pastoračních činností ve farnosti v době

1. republiky a též skutečnost, že k tomuto období života farnosti bylo podchyceno v dostupných materiálech poměrně velké množství informací. Naopak k válečnému období ve farnosti se v získaných zdrojích informací nepodařilo naleznout mnoho údajů. O tomto období se podařilo zjistit pouze to, kteří duchovní ve farnosti působili a že i v této době tradice, kterou farnost reprezentuje, oslovovala i hledající z řad domácího obyvatelstva. Bohužel ani matrika farnosti vedená od 1.1.1934 do 31.12.1949, jež je, jak bylo v rámci vyhledávání podkladů zjištěno, uložena v archivu Úřadu městské části Praha 1 a z níž by jistě bylo přínosné k válečnému období alespoň zjistit počty křtů, uzavřených manželství a úmrtí, nebyla pro účely práce zpřístupněna s odkazem na dodržování zákona o ochraně osobních údajů. Nicméně skutečnost, že se podařilo naleznout alespoň několik výše popsaných stop projevů života farnosti v tomto nelehkém období, nám zpětně dokazuje, že byla farnost v „hojných letech“ 1. republiky založena na dobrých základech, díky kterým mohla bez přerušení existence přežít i dobu 2. světové války.

Dalším již opět lépe podkladově zajištěným úsekem života farnosti je krátká doba relativní svobody v letech 1945-1948, která jak pro farnost, tak pro celou řeckokatolickou církev představuje nejprve naději na další rozvoj, avšak zároveň se, konkrétně na osudu prvního poválečného duchovního správce farnosti, setkáváme s předzvěstí pro řeckokatolickou církev neblahých událostí v následujících letech.

Ve druhé polovině této kapitoly se pak práce věnuje období totalitního útlaku řeckokatolické církve, jež je nejprve uvedeno nastíněním záměrů, které měl totalitní režim s celou katolickou církví a které se v případě řeckokatolické církve projevilo jejím postavením mimo zákon. Pro přiblížení života řeckokatolíků v době tzv. ilegality jejich církve se pak kromě dostatečného množství písemných podkladů podařilo získat i svědectví jednoho z mála dosud žijících pamětníků. Získané informace nám pak kromě svědectví o mnoha mučednických obětech duchovních i obyčejných řeckokatolických věřících prokazují

životaschopnost řeckokatolické církve. Nemusíme se bát o ní konstatovat, že v letech 1950-1968 přečkala, v československých podmínkách, jednu z nejkrajnějších forem totalitního útlaku – postavení mimo zákon, kdy žádná jiná v tehdejším Československu registrovaná církev takové formě útlaku vystavena nebyla. Ve vztahu k pražské farnosti nám pak získané podklady dosvědčují, že byly rovněž činěny kroky pro její přežití v ilegálních podmínkách, které vyvrcholily v době Pražského jara roku 1968, kdy dochází k obnovení činnosti řeckokatolické církve a je obnovena i existence pražské farnosti.

Závěrečná část této kapitoly nám pak přináší informace o době tzv. normalizace, která pro farnost opět znamená značný útlum nadějně obnovené činnosti. Přesto, jak víme z doložených faktů, farnost měla dostatek sil, aby i toto období přečkala. I v omezených možnostech se farnost rozvíjela a její chrám byl významným centrem pro řeckokatolíky přijíždějící do Prahy i přes omezení železné opony z různých koutů světa. Zápisy v matrice z těchto let nám dosvědčují alespoň vyrovnané počty v poměrech křtů a úmrtí farníků a farnost se takto dočkává společenských změn v roce 1989.

Třetí kapitola nám pak s ohledem na tyto změny představuje též proměny v uspořádání řeckokatolické církve na území dnešní České republiky. Dále nám kapitola představuje vývoj tohoto uspořádání od de facto jediné farnosti pro území Čech a Moravy až do jeho současné podoby reprezentované ve zřízeném exarchátu, jenž má ve východních církvích funkci předstupně diecéze a v jehož čele stojí biskup se všemi právy a povinnostmi diecézního biskupa.

Závěrečná kapitola práce nám poté přináší informace o současné podobě pastorační činnosti ve farnosti. Zde se dozvídáme o vlivu početního zastoupení různých skupin farníků jak z hlediska věkové tak i národnostní skladby na podobu současné pastorační a vzdělávací činnosti ve farnosti. Vzhledem ke zjištěným faktům pak můžeme konstatovat, že významné místo v činnosti farnosti zaujímá podpora

a pomoc těch, kteří jsou v postavení migrantů a to i formou konkrétně cílených vzdělávacích činností ve smyslu sociálně-právního poradenství či výuky jazyků.

Shrneme-li tedy výsledky této práce, lze o ní konstatovat, že se jejím prostřednictvím podařilo seznámit s historií a rozvojem pražské řeckokatolické farnosti, včetně představení její identity a tím také přiblížit fenomén řeckokatolické církve na našem území.

Navzdory tomu, že představená historie farnosti je poměrně krátká, tak je naopak velmi bohatá z hlediska historických událostí, které do jejího života zasáhly. Díky těmto událostem se ruku v ruce s nimi střídala období nadějného rozvoje či naopak útlumu života farnosti. V tomto ohledu je například zajímavé zjištění, že farnost, díky násilnému přerušení činnosti v roce 1950, je v průběhu své krátké historie vlastně založena dvakrát a významný iniciátor jejího vzniku ze třicátých let Dr. Ivan Parkányi se stihne po dalších více než třiceti letech v roce 1968 opět významně podílet na jejím obnovení.

Po seznámení se s historií farnosti je rovněž nutné si přiznat, že s ohledem na výše uvedené, patří současné období farnosti mezi jedno z nejlepších a jak nám dokládají počty z aktuálních výkazů o činnostech duchovní správy farnosti, prožívá nadějně období rozmachu.

Z hlediska získávání historických informací je však nutné též přiznat slabiny práce, kdy se poměrně dobře podařilo získat informace o životě farnosti jak v době jejího vzniku, tak i v době její ilegality či v době tzv. normalizace. Nepodařilo se naopak získat příliš mnoho informací o životě této farní komunity v protektorátní době. Vzhledem ke skladbě farníků a tradici, kterou farnost reprezentuje, by toto období mohlo být rovněž velmi zajímavým i z hlediska celkového obrazu života v protektorátní Praze.

V kontextu následujících zjištění o pomoci ukrajinským běžencům v poválečných letech je například nasnadě hypotetická otázka případného poskytování pomoci příslušníkům armády generála

Vlasova, kteří byli v závěrečných válečných měsících dislokováni v Praze, mezi nimiž bylo rovněž mnoho vojáků ukrajinské národnosti, apod.

Pro získání podkladů pro práci bylo mimo jiné zvoleno studium odborných publikací, periodik řeckokatolické církve a internetových zdrojů. Zejména k době ilegálního působení řeckokatolické církve by byl zajímavým zdrojem též Archiv bezpečnostních složek. Vzhledem k časové dotaci však nebylo možné využít všechny potenciální zdroje informací vždy tak, jak se v průběhu tvoření práce jevílo za vhodné. Neúspěch při získávání dat z matriky z let 1934-1949 je toho smutným důkazem.

Přes toto vše můžeme na základě zjištěných fakt z historie farnosti dodat, že současná farnost v projevech svého života odpovídá obrazu každé jiné farnosti a je navíc obohacená o národnostní a kulturní pestrost, což má vliv i na důrazy v jejím pastoračním působení. V nich se projevuje přítomnost problematiky migrace, kdy farnost pro ukrajinské farníky zároveň představuje i část domova.

V tomto ohledu můžeme již hovořit o historické zkušenosti farnosti s tímto fenoménem. I v minulosti pastorační činnost farnosti vždy, pouze s různými poměry v celkovém penzu jejích činností, souvisela s péčí o migrující osoby (nejen) řeckokatolického vyznání. Ať již se jednalo o pomoc při pokračování v cestě do dalších zemí, nebo ve smyslu pomoci při jejich zapojení se do, řečeno dnešními slovy, většinové společnosti. Lze důvodně předpokládat, že tato problematika bude mít i v nejbližších letech v pastoračním působení farnosti své důležité místo. S tím pak souvisí i určité penzum kontinuální činnosti ve prospěch těch farníků, kteří v českém prostředí zdomácněli.

K tomu navíc můžeme zkonstatovat, že působení farnosti i v nejtěžších dobách její existence vždy oslovovalo též hledající z řad domácího obyvatelstva, což farnost chránilo před tím, aby se stala ghetem pro věřící jedné národnosti. Nezbývá než doufat, že tomu tak

bude i nadále v souladu s určením celého exarchátu, který, jak máme v práci zaznamenáno, patří ve světě mezi ojedinělé právě tím, že je založen nikoli podle národnostního klíče přiřazením k některé katolické církvi sui iuris byzantského obřadu (např. Ukrajinská, Rusínská, nebo Slovenská), ale je určen pro všechny věřící řeckokatolického vyznání v České republice bez rozdílu národnosti.

Použitá literatura

Pramenná:

FRANZEN August: Malé církevní dějiny, Praha: Zvon, 1992.

FRÖHLICH Roland: Dva tisíce let dějin církve, Praha: Vyšehrad, 1999.

Exarchát, Zpravodaj Řekokatolické církve v ČR, Praha: Apoštolský exarchát řeckokatolické církve v ČR, (2006-2011).

GOJDIČ Stefan: Istorija cerkvi, Prešov: Petra, 1934.

HANUŠ Milan (a kol.): 10 let Apoštolského exarchátu, první vydání, Praha: Apoštolský exarchát řeckokatolické církve v České republice, 2006.

HOPKO Vasil: Greko-katoličeskaja Cerkov 1646 – 1946, Prešov: Petra, 1946.

HROMNÍK Milan: Mučedník Vasil Hopko, první vydání, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006.

Jediny m srdcem, zpravodaj řeckokatolíků v ČR, Praha: Apoštolský exarchát řeckokatolické církve v ČR, (1996-2000).

Matrika řeckokatolické farnosti u sv. Klimenta v Praze (1969-2005).

Řeckokatolický kalendář, Praha: Apoštolský exarchát řeckokatolické církve v ČR, (2004-2010).

ŠTURÁK Peter: Dějiny gréckokatolickej cirkvi v Československu v rokoch 1945 – 1989, páté vydání, Prešov: Petra, 1999.

VAŠKO Václav: Likvidace řeckokatolické církve, první vydání, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007.

VAŠKO Václav: Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po Druhé světové válce I a II, Praha: Zvon, 1990.

Výkazy o činnostech duchovní správy farnosti (2009-2011).

Sekundární:

Bible, Praha: Zvon, 1991.

BUGEL Walerian (ed.): Ekumenické konsensy I. Katolicko-pravoslavné konsensy na celosvětové úrovni, první vydání, Velehrad: Refugium, 2001.

BUGEL Walerian (ed.): Ekumenické konsensy II. Katolicko-pravoslavný dialog. Texty z let 1965-1995, první vydání, Velehrad: Refugium, 2002, 15-17.

Dokumenty II. vatikánského koncilu, Praha: Zvon, 1995.

FITZ Michal: Trpké roky. Spomienky gréckokatolíckeho kňaza, první vydání, Košice: Byzant, 1993.

GAJDOŠ Marián, KONEČNÝ Stanislav, MUŠINKA Mikuláš: Rusíni/Ukrajinci v zrkadle polstoročia – niektoré aspekty ich vývoja na Slovensku po roku 1945. Prešov – Užhorod : Universum, 1999, 30.

KAPLAN Karel: Stát a církev v Československu 1948-1953, Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Doplněk 1993.

LOSSKY Vladimír, Vycházení ducha Svatého v pravoslavném učení o Trojici, in: Orthodox revue 3 (1999).

OPATRŇNÝ Aleš: Pastorační péče v méně obvyklých situacích, Část I., studijní texty, Praha: KTF UK, 2001. POSPÍŠIL Ctirad Václav: Ježíš Kristus Pán a Spasitel, druhé doplněné vydání, Praha: Krystal OP, 2002.

WARE Kalistos, Cestou orthodoxie, první vydání, Praha: Síť, 1996.

ZASSIEDKO Ruslan: Řeckokatolíci v jižních Čechách – národnosti a společenské postavení, in: Exarchát 4 (2006).

Internetové zdroje

Codex canonum ecclesiarum orientalium, dostupné on-line: <http://farnosthk.wbs.cz/Cceo.doc>, (18.3.2012).

DZURČANINOVÁ Anna: O. Štefan Lazor, CSsR – rehoľný kňaz a misionár (diplomová práce obhájená na RCMBF Univerzity Komenského) Košice 1999, dostupné on-line: <http://www.fara.sk/grksarjastrabie/?stranka=osobnosti>, (12.3.2012).

<http://www.cdct.cz/petera/data/dil.X/pet.86.jpeg>, (21.9.2011).

http://cs.wikipedia.org/wiki/Stepan_Bandera, (17.11.2011).

http://en.wikipedia.org/wiki/Roman_Catholic_Archdiocese_of_Belgrade, (7.3.2012).

<http://grkat.zaluzice.sk/?clanok=9-greckokatolicka-cirkev-na-slovensku>, (7.3.2012).

<http://trojica.reckokat.cz/>, záložka „O nás“ (22.3.2012).

<http://www.kultura-fb.sk/new/old/stare/dejiny-16a.htm>, (4.12.2011).

http://www.rusynacademy.sk/slovak/sl_nabozenstvo.html#Sighetu_Marmatiei_23_6_2007, (16.9.2011).

JAN PAVEL II.: Apoštolský list Orientale lumen,
<http://www.grkat.nfo.sk/Texty/orientalelumen.pdf>, (15.4.2011).

KASPER Walter, Promluva o katolicko-pravoslavném dialogu,
<http://pantocrator.ic.cz/index.php?text=9-promluva-waltera-kaspera-o-katolicko-pravoslavnem-dialogu>, (8.7.2011).

MURÍN Jozef, Nebezpečné spomienky skrytej cirkvi,
<http://www.getsemany.cz/node/1310>, (22.2.2012).

ŠTURÁK Peter: Spoločensko-náboženská situácia v Československu v rokoch 1918-1927,
http://www.zoe.sk/pub/doc/theologos/t_spolocensko_nabozenska_situacia_1918_1927.pdf, (15.9.2011).

TAFT Róbert F: Katolicismus východního obřadu. Jeho dědictví a poslání, Univerzita Scranton, Středisko východokřesťanských studií,
<http://www.acizek.nfo.sk/teolog/teolclanky/taft/03.htm>, (7.7.2011).

VÉVODA Rudolf: Řeckokatolická církev za komunistické diktatury,
<http://www.getsemany.cz/node/217>, (8.7.2011).

www.exarchat.cz.